

PAPER DETAILS

TITLE: ULUSLARARASI HUKUKA ÇÖZÜM ÖNERİSİ: İYİLESTİRİCİ YAKLASIM BAGLAMINDA BIR
DEGERLENDIRME

AUTHORS: Mehmet DALAR, Mustafa MUTLU

PAGES: 199-237

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1499861>

ULUSLARARASI HUKUKA ÇÖZÜM ÖNERİSİ: İYİLEŞTİRİCİ YAKLAŞIM BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Mehmet DALAR*

Mustafa MUTLU**

ÖZ

Hukuk ile siyaset arasındaki ilişki, ulus devletlerin ortaya çıkmasından bu yana uluslararası sistemi etkilemiştir. Hukuk ve politika bazen birlikte bazen de ayrı kavram ve olgular olarak ele alınmış ve çoğu zaman birbirlerine yön vermişlerdir. Özellikle bu ilişki, uluslararası sistemi oluşturan devletlerin davranışlarını belirleme de etkin olmuştur. Uluslararası sistemin işleyişinin savaş

* Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, E-Mail: dalar_m@ibu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5044-859X.

** Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü, E-Mail: mustafamutlu@adiyaman.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6573-3772.

Makalenin Gönderim Tarihi : 25.09.2020.

Makalenin Kabul Tarihi : 11.12.2020.

Bu makale, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Programı'nda, Prof. Dr. Mehmet DALAR danışmanlığında hazırlanan “Uluslararası Hukuk ve Siyaset İlişkisi: İyileştirici Yaklaşım Bağlamında ABD Müdahaleleri” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

ve barış üzerinden yürütüldüğü geçmiş dönemler dikkate alındığında uluslararası sistemin normatif temellerde kurulması ve hukukun bu kurulan temellerde bir güvence olarak belirlenmesi gerekmektedir. Uluslararası hukukun normatif temelleri, günümüz uluslararası sisteminde önemli bir yere sahiptir. Uluslararası sistemin adil bir şekilde sürdürülmesi ve uluslararası hukukun konumunun nasıl olması gerektiği normatif bakış açısı ile değerlendirilecektir. Normatif düşüncenin ve norm kavramına yüklenen anlamların tarihsel arka planını oluşturan düşünörlere yer verilerek uluslararası hukukun günümüzde nasıl olması gerektiği eleştirel bir yaklaşımla ele alınacaktır. Bu çalışmada İyileştirici Yaklaşımın (Progressive Approach), uluslararası hukukun uluslararası toplumun genel bir fikir birliği ile düzenlenmesi gerektiği düşüncesinden hareketle günümüzde yaşanan insanlık trajedileri ve devletlerin tek taraflı müdahalelerinin engellenmesinde önemli fırsatlar sunduğu ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İyileştirici yaklaşım, normatif teoriler, ebedi barış, Hugo Grotius, Hans Kelsen, Carl Schmitt.

SOLUTION PROPOSAL TO INTERNATIONAL LAW: AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF PROGRESSIVE APPROACH

ABSTRACT

The relationship between law and politics has affected the international system since the emergence of nation states. Law and politics have sometimes been handled together and sometimes as separate concepts and facts, and they have frequently guided each other. Especially this relationship has been effective in determining the behavior of the states that make up the international system. Considering the past periods when the functioning of the international system was carried out through war and peace, the international system should be established on normative grounds and the law should be determined as a guarantee on these established foundations. The normative foundations of international law have an important place in today's international system. The fair implementation of the international system and how the position of international law should be, will be evaluated from a normative perspective. By giving place to the philosophers who constitute the historical background of the normative thought and the meanings attributed to the concept of norm, how the international law should be today will be discussed with a critical approach. In this study, it will be revealed that the Progressive Approach offers important opportunities in preventing the humanitarian tragedies and the unilateral

interventions of the states, based on the idea that international law should be regulated with a general consensus of the international community.

Keywords: Progressive approach, normative theory, perpetual peace, Hugo Grotius, Hans Kelsen, Carl Schmitt.

I. GİRİŞ

21. yy.'da uluslararası hukuk ve siyaset ilişkisinin ne olduğu ve normatif bir düzen arayışının farklı boyutlarının ele alınarak uluslararası hukukun normatif temellerde yeniden inşa edilmesinin gerekliliklerinin/zorunluluklarının neler olduğu tartışılacaktır.

Çalışmamızın dayandığı temel noktalardan olan normatif anlayış, iyileştirici yaklaşımın oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Bu bakımdan öncelikle normatif teoriler ve uluslararası ilişkiler konusu ele alınacak ve uluslararası sistemin normatif temellerde işleyişi, hukuki ve siyasi olarak değerlendirilecektir.

Normatif anlayışın dayandığı somut örneklerden biri olarak kabul edilen Kant'ın Ebedi Barış eseri bu noktada önem kazanmaktadır. Çalışmada Kant'ın Ebedi Barış eserinin günümüz koşullarında Ebedi Barış düşüncesinin hangi noktada olduğuna yer verilecektir.

Ayrıca hukuka bir bilimsel boyut kazandırarak hukukun bir bilim olabilmesi için gereklilikleri ile siyasetin hukukla ilişkisi ve hukuk ve siyasetin nasıl hareket etmesi gerektiği Hans Kelsen'in düşüncelerine yer verilerek incelenecektir. Diğer taraftan Hans Kelsen'in çağdaşı Carl Schmitt'in hukuk ve siyaset ile ilgili görüşlerine çalışmanın amacına uygun olarak yer verilecektir.

ABD'nin uluslararası sistemi düzenleme girişimlerini öncelikle uluslararası hukuku kullanarak gerçekleştirmeye çalıştığı ancak bunun etkili olmadığı dönemlerde bu amacına güç kullanarak ulaştığı gösterilmeye çalışılarak, bu müdahalelerle ABD'nin istediği sonuca ulaşamadığı savunulmaktadır.

Bu bağlamda uluslararası hukuka yönelik eleştirel hukuk çalışmalarından olan iyileştirici yaklaşım incelenerek uluslararası hukukun hangi temellerde yeniden dizayn edilmesi gerektiğini savunan düşünceye yer verilerek, bunun evrensel bir barış düşüncesine katkı sağlayıp sağlayamayacağı tartışılacaktır.

Uluslararası hukuk ve siyasetin biri diğerine karşı değil birbirlerini tamamlayıcı olması, gelecek için bireyden uluslararası

topluma kadar “barış” olgusuna katkı sağlayacağı ve bunun kuramsal olarak normatif anlamda mümkün olduğu tartışılacaktır. ABD’nin 11 Eylül saldırıları sonrası tek taraflı müdahalelerinin, gerçekleştirilmek istediği amacına hizmet etmediği ortaya konulacaktır. Ayrıca bu bağlamda ABD’nin rızadan zora dayalı bir sisteme doğru eğilim göstermesiyle hem ABD’nin hem diğer uluslararası toplumu oluşturan diğer devletlerin barışın sağlanmasından uzaklaştığını, bunun uluslararası hukukun iyileştirilmesi ile engellenebileceği savunulmaktadır.

II. NORMATİF TEORİLER VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Uluslararası ilişkiler disiplininin ortaya çıkmasında önemli katkısı olan ahlak, etnik ve din temelli değerlerin önemi çok eski çağlara kadar dayanmaktadır. Bu nedenle normatif düşünce kadim bir geçmişe sahip olmakla insanoğlunun eylemlerinde veya karar süreçlerinde etkili olmuştur.

Hoffman’ın belirttiği gibi normatif teorilerin kökenlerini Plato ve Aristo’dan Aquinalı Thomas ve Augustine’e kadar klasik siyaset felsefesinde bulmak mümkündür. Özellikle uluslararası hukuk ve siyaset bağlamında Grotius ve Kant’ın düşünceleri, günümüze etkileri bakımından öncüllerini oluşturmaktadır.¹ Normatif düşünce bağlamında bu düşünürler savaşların haklı olup olmadığından insan haklarının evrensel boyutuna kadar birçok eyleme karşı çözüm sunmaktadır. Özellikle hukuk ve siyaset arasındaki ilişkinin belirlenmesinde daha net olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla normatif teoriler uluslararası ilişkilerin ahlaki boyutunu dikkate alan ve ürettiği anlam ve yoruma ilişkin daha geniş soruları dikkate alarak uluslararası ilişkilerde ne yapılması gerektiği yönünde en kritik soruların başlangıcını oluşturmaktadır.²

¹ İhsan D., Dağı, “Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları”, Devlet, Sistem, Kimlik- Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımla, Ed. Atilla Eralp. İletişim Yayınları, Ankara, 2003, s. 191-195; Mark J. Hoffman, “Normative Approaches”, International Relations: A Handbook of Current Theory, (ed. Margot Light /A. J. R. Groom), Frances Pinter Limited, London, 1985, s. 82.

² Chris Brown, International Relations Theory: New Normative Approaches, Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire, 1992, s. 3; Mervyn Frost, Towards a

Normatif teoriler “olan” veya “ne” sorusu yerine “olması gereken” veya “ne olması gerektiği” sorusuna cevap arayarak bu değerlendirmelerin gerek iç gerekse dış politikada moral (etik/ahlaki) yönünü ifade etmektedir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde “yapılması gerekenin” ne olacağına karar verirken sık başvurulmuş bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.³ Normatif teoriler rasyonel davranışın dayatmacı özelliklerinden farklılaşarak insanın dış dünyayı belirleme özgürlüğünün, insan iradesiyle gerçekleşebileceğine inanmaktadır. Pozitivizmin analiz yöntemleri dışına çıkarak olaylar karşısında “açıklayıcı” davranarak sonuçlar çıkarmaktadır.⁴

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle realizmin hegemonyasının yıkılmaya başladığı dönemde normatif teoriler yeniden canlanmaya ve hem niceliksel hem de niteliksel olarak artmaya başlamıştır. Thomson’un ifade ettiği gibi normatif bir uluslararası ilişkilerin kurulması gerekliliği, II. Dünya Savaşı’nı izleyen dönemden itibaren ilgi çekmeye⁵ başlamış, BM gibi örgütlerin kuruluş felsefesinde yer alan normatif değerler yükseliş göstermiştir.⁶

Falk, insan haklarına 20.yy.’ın ortalarından itibaren verilen önemle birlikte uluslararası sistemin insan hakları temelinde yeniden şekillenebileceğine inanan düşünürlerin başında gelmektedir. Falk’a göre küresel adaletin sağlanması ancak ve ancak insan haklarına saygının uluslararası sistemde yaygınlaştırılması ile mümkün olacaktır.⁷

Bu nedenle Soğuk Savaş sonrası dönem normatif teorinin önem kazanması için önemli bir dönüm noktası olmuştur. ABD, SSCB’nin

Normative Theory of International Relations: A Critical Analysis of the Philosophical and Methodological Assumptions in the Discipline with Proposals Towards a Substantive Normative Theory, Cambridge University Press, Cambridge, 1986, s. 3.

³ Frost, 1986, s. 9.

⁴ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri-Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013, s. 107.

⁵ Erskine, 2013, 39. Erskine, özellikle bu dönemde normatif teorilerin ön plana çıkmasında Vietnam Savaşı sırasında meydana gelen My Lai Katliamı, 1967 Arap-İsrail Altı Gün Savaşı ve Soğuk Savaş’ın nükleer caydırıcılık politikasının etkili olduğunu belirtmektedir.

⁶ Kenneth W. Thomson, “Normative Theory in International Relations”, Journal of International Affairs, 1967, Vol. 21 (2), s. 285-286.

⁷ Falk, Richard, Human Rights Horizons The Pursuit of Justice in a Globalizing World. Routledge, London, 2000, s. 2.

yıkılmasının ardından uluslararası topluluğun merkezi konumuna yükselmiştir.

ABD özellikle 1991-1994 yılları arasında dünyayı yeni temeller üzerine kurmak için oldukça fazla çaba sarf etmiştir. Bu dönemde Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ardından, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi için oluşturulan koalisyona önderlik etmiş, Sırbistan tarafından Yugoslavya'da bulunan etnik unsurlara karşı yürütülen soykırıma kadar varan iç savaşın bitirilmesi için önderlik etmesi ve nükleer silahların yaygınlaşmasını önlemek için baskın bir rol oynaması örnek olarak gösterilebilir. Coker'ın da belirttiği gibi, ABD'nin ilkleri ve kullandığı araçlar arasında kurulan bağlantı, “*yeni bir dünya kamu düzeni*” yerine, “*yeni bir dünya düzeni*” kurmak istediğini göstermiştir. Kullandığı araçlar ise Irak ve Somali'ye müdahalede bir araya getirdiği geçici koalisyonlardır.⁸ Ancak belirtilmelidir ki, ABD'nin uluslararası hukukun öngördüğü adalet, eşitlik ve uluslararası barışın korunmasına yönelik gibi görünen eylemleri, uluslararası hukukun araçsallaştırılmasına ve bu sayede öneminin azalmasına neden olmaktadır. Uluslararası hukuku, müdahalelerin hukuki zemine oturtulması çabalarının bir aracı konumundan kurtararak sadece Batılı değil uluslararası toplumun tümünü kapsayacak şekilde normatif temellerde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında, ABD'nin Afganistan'a teröre karşı savaş adı altında gerçekleştirilen müdahale normatif anlamda değerlendirildiğinde, ABD'ye göre terörist neye, kime ve hangi kriterlere göre belirlenmektedir? Eğer gerçekleştirilen eylemlerin büyüklüğü ve bunun etkisi ise neden uluslararası toplumun tam desteğini elde edememektedir? Dünyanın diğer yerlerinde terörist olarak tanınan gruplara neden aynı hassasiyet gösterilememektedir? Diğer başka devletler de aynı saikle hareket etmesi durumunda ortaya çıkabilecek “kaos” durumu nasıl çözülecektir? veya müdahaleler sırasında ölen masum sivillerin sorumlusu olarak ABD halkı ya da müdahaleyi destekleyen diğer devletlerin vatandaşları sorumlu mudur? Bu ve benzeri sorunlar normatif anlamda 21. yy.'da cevaplandırılması gereken sorular ve sorunlar olarak beklemektedir. Bu durumda uluslararası siyaset ve hukukun konumu olumsuz yönde ilerlemekte diğer bir ifadeyle uluslararası hukuk uluslararası siyaset önünde -Kant'ın önerisinin tersi

⁸ Christopher Coker, “The United States and the Ethics of Post-Modern War”. *Ethics and Foreign Policy*, (ed. Karen E. Smith and Margot Light), Cambridge University Press, Cambridge, 2004, s. 147–167.

istikamette- diz çökmektedir. Bu durum normatif anlamda geliştirilen yeni düşüncelerin dikkate alınmasını ve uluslararası sistemin uluslararası hukuk vasıtasıyla ama araçsal değil normatif olarak geliştirilmesi ile mümkün görünmektedir.

III. HUGO GROTIUS VE ULUSLARARASI HUKUK ANLAYIŞI

14. ve 15. yy.'da özellikle skolastik düşünce çerçevesinde din eksenli değerlendirilen uluslararası hukuk, 17. yy.'dan itibaren rasyonel ve seküler bir anlayışla değerlendirilerek modern uluslararası hukuk açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bilindiği üzere bu dönemde özellikle Grotius tarafından bir sisteme oturtulmuş olan uluslararası hukuk, günümüz uluslararası hukuk anlayışının da temellerini oluşturmuştur. Grotius'tan önce özellikle skolastik düşüncenin etkisinde uluslararası hukuk, dini ve felsefi bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Daha sonraki dönemlerde uluslararası hukuk alanındaki önemli düşünürlerin (özellikle Pierino Belli, Balthazar de Ayala, Gentilis gibi) uluslararası hukuk alanında daha seküler görüşler mevcut ise de Grotius uluslararası hukuku rasyonalist bir doğal hukuk anlayışı temelinde kurmuştur.⁹

Grotius, yazdığı en önemli eseri uluslararası hukuka büyük katkılar yapmış olan Savaş ve Barış Hukuku (*De Jure Belli ac Pacis*) ile devletler arasındaki ilişkileri incelemesinin yanı sıra bireylerin doğal hak ve yükümlülüklerini tanımlamayı, devletin köken ve oluşum sebepleriyle birlikte ne gibi hakkı ve gücü olduğunu açıklamaya yönelik bir kanunlar dizisi oluşturmuştur.¹⁰ Savaş ve Barış Hukuku eserinde Grotius iki önemli kavramın uluslararası hukukta etkili olduğunu söylemektedir. Bunlar

⁹ Hakkı Hakan Erkiner, "Uluslararası Hukuk Düşüncesinde Klasik Öğretinin Kuruluşu: Hugo Grotius ve Postgrotien Yazarlar Samuel Von Pufendorf, Richard Zouche, Cornelius Van Bynkershoek ve Samuel Rachel'e İlişkin İnceleme ve Değerlendirme", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (MÜHF-HAD), Sayı. 18 (1), 2012, s. 122.

¹⁰ Charles Covell, Kant and the Law of Peace: A Study in the Philosophy of International Law and International Relations, Macmillan Press, London, 1998, s. 72.

doğal hukuk (*ius naturale*) ve uluslararası hukuk (*ius gentium*) olarak belirtilmektedir.¹¹

De Jure Belli ac Pacis adlı eseri ile her devletin kendi çıkarına olan ulusal hukuklarının diğer devlerlerce de ortak noktada buluşarak bir takım hukuk kuralları üzerinde anlaştığını belirtmektedir. Grotius, bu düşüncesini temellendirirken her devletin kendi yasalarının o devletin kendi çıkarına uygun olduğu için böyle bir durumun sağlanacağını belirtmektedir. Üzerinde anlaşılan bu hukuk kuralları devletlerin “evrensel birliğini”nin çıkarlarına uygun düşmektedir. Bunun sonucunda Grotius, bu hukuk kurallarını doğal hukuktan ayrı düşünerek “uluslararası hukuk (*jus gentium*)” olarak adlandırmaktadır.¹²

Hugo Grotius’a, uluslararası ilişkilerin temelde anarşik yapıda olduğunu ancak bu ilişkilerin barışçıl yollarla sürdürülmesi durumunda uluslararası hukuk kurallarına göre düzenlenebileceğini göstermesi açısından ayrı bir önem atfedilmektedir. Grotius’un “Savaş ve Barış Hukuku” eseri, savaşta ne yapılması gerektiği ve barışın tesis edilmesinin gerekleri üzerine normatif düşünceler içermektedir.¹³ Grotius, bütün devletler için ideal bir hukuk sistemi önermekle birlikte, devletlerin birbiriyle olan ilişkilerinde normatif değerlerine önemine vurgu yapmıştır.¹⁴ Bunun için Grotius’a göre hukuk, insanlararası ilişkileri düzenleyen davranış kurallarını ifade etmektedir. Bir hukuk kuralının doğal olarak nitelendirilebilmesi için onun insan doğasına uygun olması gerekmektedir.¹⁵ Bu nedenle doğal hukuk ebedi ve değişmez evrensel hukuk kuralları içermektedir.

Modern ve doğal hukuk geleneğinin kavramsal yapılanmasında Grotius, Hobbes gibi önemli bir rol oynamış ve Hobbes’un öncüsü sayılmıştır. Hobbes’un öncüsü olarak değerlendirilmesinin nedeni, doğa yasasının temelinde var olduğunu gördüğü sağlam prensipleri ileri sürmesidir. Grotius’a göre doğa yasasında açıklanmış olan normatif

¹¹ Hugo Grotius, Savaş ve Barış Hukuku, (çev. Seha L. Meray), Say Yayınları, İstanbul, 2011, s. 27; Yıldırım Torun, Hugo Grotius’un Hukuk ve Siyaset Felsefesi, Kaknüs Yayınları. İstanbul, 2005, s. 72.

¹² Grotius, 2011, s. 21.

¹³ Hoffman, 1985, s. 27-28.

¹⁴ Murat Başer, İnsancıl Hukuk-Yeni Savaşlar, Yapısal Sorunlar ve Korunmayan İnsan Hakları, Gazi Kitabevi, Ankara, 2014, s. 44.

¹⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları; Levent Köker, Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı, İmge Kitabevi Yayınları, 2009, Ankara, s. 95.

prensip, adalet ve ahlak olguları olarak anlaşılmıştır. Kendi açıklamalarına göre bu adalet ve ahlak prensipleri bireylerin kendileri ve mülkleriyle ilgili haklar ve yükümlülüklerdir; aynı zamanda politik toplumda bireylerin güvenliği ve haklarının korunması için gereken asgari şartları ifade eden önemli öğelerdir. *De Jure Belli ac Pacis* adlı eserinde Grotius, bireyin kendini koruması için yapmasına izin verilen iki temel doğa yasasından bahsetmektedir: Kişinin kendi hayatını savunması ile tehditlerden uzak kalmasına izin verilmesi ve kişinin hayat için gerekli olan şeyleri almasına ve elinde tutmasının önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Bu iki ilke Grotius'un siyasal ilişkilerle ilgili ileri sürdüğü en önemli prensipleri oluşturmaktadır.¹⁶

Hobbes'tan farklı olarak Grotius, sadece devletlerin tebası olan bireylerin değil aynı zamanda ulusların ve devletlerin de normatif temelleri fikir ve iradi uyum bazında açıklanması gereken bu kanunlara uymaları için kendilerini zorlamaları gerektiğini düşünmektedir. Devletler arasındaki ilişkileri yöneten hukukun çoğunlukla pozitivist veya iradi bir hukuk olduğunu ve uluslararası politika alanındaki kanunlarla ilgili görüşleri bağlamında Hobbes'tan ayrılmaktadır. Ayrıca yine Hobbes'un bahsettiği politik toplumun ortaya çıkmasında bu toplumun mensuplarının gönüllü olarak kanunlara uyması şeklindeki önerisini de dikkate almıştır. Bu şekilde Grotius sivil toplumda sürdürülen yasal düzenin normatif temellerini açıklamıştır.¹⁷

Grotius, adalet ve ahlak kavramlarının ilk sıradaki prensiplerini tanımlarken hukukun öğelerini, insanların sosyal düzeni sürdürmek için bunu doğal arzularına ve eğilimine bağlamıştır. Grotius'a göre doğal hukuk sadece birincil prensipleri ve politik toplumdaki ilişkilerle ilgili kuralları bildiren bir kanunlar dizisi değildir. Doğal hukuk aynı zamanda devletlerin dış ilişkilerinde doğrudan uygulama alanı olan bir kanunlar dizisidir. Fakat Grotius doğal hukuk ile pozitivist veya iradi hukuk arasında kesin bir çizgi çekmektedir. Grotius'un çeşitli kanun sınıflandırmasına göre doğal hukuk, iradi hukuk (*ius voluntarium*) olarak adlandırdığı hukuktan ayrılmaktadır. Doğal hukuk, doğal sebeplere dayanmaktayken; iradesel hukuk, kaynağını sebeplerden değil iradeden almaktadır. Grotius'a göre iradi hukukun insani şeklini oluşturmak amacıyla uluslararası hukuk ve devletin iç hukuku birlikte ele alınmalıdır. İç hukuk devletteki sivil güç tarafından oluşturulmuşken bu durumun

¹⁶ Covell, 1998, s. 74.

¹⁷ Covell, 1998, s. 76-77.

aksine uluslararası hukuk, ulusların iradesinden kaynaklanmakta ve bağlayıcı normatif gücünü buradan almaktadır.¹⁸ Grotius, doğal hukuk ve uluslararası hukuku bugünkü çıkarı için çiğneyen bir devletin de gelecekte kendi ulusu veya devletinin “savunma duvarlarını”nın yıkılmasının söz konusu olacağını belirtmektedir.¹⁹

IV. IMMANUEL KANT’IN EBEDİ BARIŞ DÜŞÜNCESİ VE ULUSLARARASI HUKUK

Uluslararası modern hukuk sistemi ve teorik çerçevenin büyük bir bölümünün temelleri Avrupa’da 16. ve 17. yy.’da atılmıştır. Bu dönem uluslararası hukukun bağımsız devletler ve politik toplulukların arasındaki dış ilişkileri yöneten bir olgu olarak açıklanmaya başladığı bir dönemdir. Modern bir uluslararası hukukun sağlam temellerle Avrupa’da kurulması bu sebeple Rönesans ve Reform dönemlerini takiben Otuz Yıl Savaşlarını sona erdiren Westphalia Antlaşması (1648) sonrası modern devletlerin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Daha sonra Avrupa sınırlarının dışına uzanan ülkeler ve halklarla doğrudan ilgili bir uygulama olarak uluslararası hukuk, 16. ve 17. yy.’da bir kanunlar bütünü olarak oluşmaya başlamıştır.²⁰

Kant’ın Ebedi Barış eserinin temelleri 1713 Utrecht Barış’ının ardından Abbe de Saint-Pierre’nin Avrupa’da bir barışın sağlanması ve korunması için getirdiği devletler birliği tasarısı olan “Plan for Perpetual Peace” (*Avrupa’da Ebedi Barışın Sağlanması için Proje*) eserine dayandırılmaktadır.²¹ Ayrıca, Kant’ın 1795 Basel Antlaşması sonrası kaleme aldığı Ebedi Barış eseri ile dünya üzerinde Ebedi Barış’ın sağlanması için zorlukların olduğunu ancak imkansız olmadığını göstermesi bunu doğrular niteliktedir. Bununla birlikte normatif temeller üzerinde ortaya çıkan 1776 tarihli Amerika Bağımsızlık Bildirisi (Haklar Yasası) ve 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Kant’ın düşüncelerinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Bu bildiriler Kant’ın felsefi düşüncesinde Ebedi Barış’ın dünya üzerinde yerleşmesi fikri için önemli etkilere sahip olmuştur.

¹⁸ Covell, 1998, s. 74-75.

¹⁹ Grotius, 2011, s. 18-22.

²⁰ Covell, 1998, s. 71.

²¹ Allen W.Wood, Kant. (çev. Aliye Kovanlıkaya), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009, s. 221.

Völker Gerhardt'ın belirttiği gibi Kant, devletlerin uluslararası ilişkiler ortamında istikrarlı bir duruma gelmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Ebedi Barış eserinin politik bir amaç taşıdığını ve bu nedenle geçmişten gelen barış problemine diğer bir ifadeyle barışı sağlamak ve bunu sürdürmek için şimdiye kadar fark edilmeyen bir politika teorisi geliştirdiğini belirtmektedir.²² Bununla birlikte Kant'ın amacı "Ebedi Barış" isimli eseri ile uluslararası hukukun gelişimine büyük katkı sağlayarak uluslararası düzenin ilerlemesinde ilk adımı oluşturmaktadır²³. Hukukun kural değil, ortak değerlerin başarılmasını sağlayan normatif bir sistem olduğunu belirten Spain, uluslararası hukukun birincil amacının barışı tesis etmek olduğunu ifade etmektedir.²⁴ Bu bağlamda barış düşüncesinin en büyük düşünürlerinden olan Kant, uluslararası ilişkiler disiplinine yaptığı katkılar bağlamında uluslararası hukuk, düzen ve dünya barışı gibi konularda günümüze kadar birçok felsefeci ve düşünürü etkilemiştir.²⁵ Dolayısıyla, Kant'ın uluslararası ilişkiler alanında en büyük katkısı onun normatif özelliklere verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Kant, metafiziği bir kenarda bırakarak, geliştirmiş olduğu metodu da normatif bir yaklaşım benimsemiş, diğer disiplinlerin kavramlarını dışlamış ve disiplinde tek üretim kaynağı olarak aklı göstermiştir.²⁶

Kant'a göre insan, akıllı bir varlık olarak içgüdüsel hareket etmemelidir. Bu nedenle insan belirli bir gayret, deneme ve öğrenim sonucunda ilerleyebilmektedir. İnsanın akıl ile kazandığı bu özelliği daha sonraki kuşaklara aktararak belirlediği amaca yönelik bir hedefi olması

²² Völker Gerhardt, "Eleştirel Bir Politika Teorisi: Kant'ın Ebedi Barış Taslağı Üstüne", Kant Felsefesinin Politik Evreni, (çev/der. Hakan Çörekçioğlu), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 206.

²³ Walter B. Gallie, "Kant: Ebedi Barış Üzerine", (drl. Faruk Yalvaç), Uluslararası İlişkiler ve Siyasal Düşünce, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 276.

²⁴ Anna Spain, "Deciding to Intervene". Houston Law Review, Vol. 51 (847), 2014, s. 886. <https://ssrn.com/abstract=2410684>.

²⁵ Muhammed A. Ağcan, "Immanuel Kant ve Uluslararası: Egemen Devlet, Kozmopolitan Siyaset ve Evrensellik/Farklılık", Uluslararası Hukuk ve Politika, Sayı. 8 (32): 1–41, 2012, s. 1.

²⁶ İlhan Dağdelen, "Devlet Bilimi Metodolojisi -Hans Kelsen'in Saf Hukuk Kuramı ve Devlet Anlayışı". Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Sayı. 1 (1): 1–44, 2004, s. 12.

gerektiğini belirtmektedir. İnsanın bu özelliği onun kendi geleceğini şekillendirmesinde en önemli kılavuz niteliği taşımaktadır.²⁷

Kant, barışı sadece devletlerle insanlar arasındaki ilişkinin doğal şartları olarak ele almamıştır. Aksine, insanlarla devletler arasındaki doğal şartları savaş durumu olarak ele almıştır. Bu sebeple barış devletin resmen kurulması gerektiğine inanmıştır.²⁸ Dolayısıyla bütün savaşları yasadışı olarak değerlendirmektedir. Hiçbir savaş haklı sebepler gösterilerek meşru gösterilmeye çalışılmaması gerekmektedir. Kant, Ebedi Barış'ı gerçekleştirmenin yolunun öncelikle birkaç devletin buna rıza göstermesi gerektiğini ve daha sonra diğer devletlerinde (ki bu uzun bir zaman gerektirmekle birlikte) ebedi barışa yöneleceğini belirtmektedir.²⁹

Ahlaki buyruklar bireyin aklına yönelerek özgür olmasını gerektirmektedir. Bunun sonucunda akıl davranışlarımızı belirlemektedir. Kant'a göre akıl sahibi olan insan geleceği şekillendirebilmektedir.³⁰ Kant'ın, Ebedi Barış eseri açıkça uluslararası güvensizlik ortamını ortadan kaldırarak, ebedi barış için ortam hazırlamaktadır. Dolayısıyla Kant'ın dünya cumhuriyeti fikri şiddet ve ahlaki olmayan yollarla gerçekleştirilen ani bir devrim değil reformlar yoluyla kurulabilecek ahlaki bir yol izlenmesi gerekmektedir. Höffe'ün ortaya koyduğu gibi Kant'ın dünya cumhuriyeti tek bir hukuksal eylemle gerçekleştirilememektedir. Çünkü dünya cumhuriyeti düşüncesinde ahlaki bir buyruk olmanın yanı sıra "basiret kuralları"nın gerekli olduğu bir düzeni temsil etmesinden dolayı devletlerin başka devletler tarafından ortadan kaldırılmasının önünü kapatmaktadır. Anlaşmazlıkların her biri için ayrı ayrı müdahale gücü olan hukuki oluşumların meydana getirilmesi gerektiği ve bu sayede dünya cumhuriyetinin yavaş ama sağlam adımlardan oluşan bir hukuki oluşumun ürünü olabileceği ifade

²⁷ Cem Deveci, "Kant'ın Tarihe Bakışı: Yol Gösteren Tasarımlar Olarak İlerleme ve Barış", Varlık Dergisi, Sayı. 1166: 21-25, 2004, s. 21; Immanuel Kant, The Metaphysics of Morals, (çev. Mary Gregor), New York: Cambridge University Press, 1991, s. 3.

²⁸ Covell, 1998, s. 68.

²⁹ Thomas Mertens, "From 'Perpetual Peace' to 'The Law of Peoples: Kant, Habermas and Rawls on International Relations'", Kantian Review 6: 60–84, 2002, s. 61-62; Walter B. Gallie, (1978). Philosophers of Peace And War: Kant, Clausewitz, Marx, Engels and Tolstoy, New York: Cambridge University Press, 1978, s. 27; Gallie, 2015, s. 277.

³⁰ Deveci, 2004, s. 21.

edilmektedir.³¹ Dolayısıyla, Kant'ın, Ebedi Barış için önerdiği maddeler gerekli siyasi ve hukuki reformlar yoluyla ulaşılmasına olanak sağlayacak bir rehber niteliği taşımaktadır.

Bu noktada daha genel anlamda uluslararası toplumun uluslararası hukuka dayalı normatif değerlerde yükselen bir sistemin 21. yy.'da uluslararası hukukun “zayıf” olanlara karşı bir koruyucu, “güçlü” olanın ise haklarını garanti altına alan bir iyileştirmeye gidilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

V. FORMALİST HUKUK ANLAYIŞINDA NORMATİVİST POZİTİVİZM

Uluslararası hukukun gelişimine önemli katkısı olan ve uluslararası hukukun yol gösterici nitelik kazanmasında önemli yere sahip olan normatif-pozitivist olarak nitelenebilecek bu akımın en önemli temsilcilerinden olan Hans Kelsen'in düşünceleri çalışmanın daha geniş perspektiften ele alınmasını sağlayacaktır.

Kelsen'in hukuk ve devlet teorisi 19. yy. Alman pozitivizm akımından etkilenmiştir. C. F. Von Gerber tarafından kurulan pozitivist okul, Laband ve Jellinek tarafından geliştirilmiş ve hukuk teorisinden tarihi, siyasi, sosyal ve ahlaki unsurları çıkarmayı amaçlamıştır. Bu okulun düşünceleri, Kelsen'in “Saf Hukuk Teorisi”nin temelini oluşturmaktadır. Ancak Kelsen bazı fikirleri ile bu okulun düşüncelerinden ayrılmakta ve birçok bakımdan özgünlüğü ile ön plana çıkmaktadır. Kelsen'in hukuk teorisinin gelişiminde etkili olan felsefik temel, Kant ve onu takip edenlerden özellikle Rudolph Stammler'in ve Marburg Okulu olarak bilinen Yeni-Kantçılık'a dayanmaktadır.³²

Yeni-Kantçı düşüncenin dayandığı felsefik temel Kant'ın ahlak ve hukuk felsefesi alanındaki düşünceleri yerine onun bilgi teorisini esas almaktadır. Yeni-Kantçı düşünürler, Kant'ın Pratik Aklın Eleştirisindeki

³¹ Otfried Höffe, “Uluslararası Hukuk Topluluğunun Teorisyonu Olarak Kant”, (çev/der. Hakan Çörekçioğlu), Kant Felsefesinin Politik Evreni, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 241.

³² Muvaffak Akbay, “Kelsen'in Hukuk ve Devlet Teorisi”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 4: 48–73, 1947, s. 29.

ahlak felsefesine değil, Saf Aklın Eleştirisi’indeki formalist bilgi teorisi düşüncelerine dayanmaktadır.³³

Katı formalist³⁴ yapısı nedeniyle normatif pozitivizm, eleştirilerin odağında yer almaktadır. Kelsen’in ulusal ve uluslararası hukuk bağlamında norma yaptığı aşırı vurgunun kendi içinde bir sarmal oluşturarak hukukun hukuk-dışı unsurlardan arındırılmasıyla gelişiminin engelleneceği düşünülmektedir.

Kelsen, yaptığı çalışmalar bağlamında monist (tekçi) görüş olarak adlandırılan yaklaşımın savunucuları arasında yer almaktadır. Kelsen bu bağlamda hukuk ile devleti birlikte tek bir unsur olarak ele almaktadır. Kelsen’e göre devlet (siyasi bir düzenleme olarak), görece merkezileşmiş hukuki bir düzeni temsil etmektedir. Bununla birlikte Kelsen, her hukuki düzenin bir devlet olmadığını ifade etmektedir.³⁵

Kelsen’e göre uluslararası hukuk, adem-i merkeziyetçi yapısı nedeniyle ilkel bir hukuk anlayışıyla aynı özellikleri göstermektedir. Uluslararası hukuk zorlayıcı bir düzen olarak ulusal hukukun aynı karakterini göstermektedir.³⁶ Uluslararası hukukun bu karakterinde uluslararası hukuku şu şekilde tanımlamaktadır: “Geleneksel olarak uluslararası hukuk olarak adlandırılan normatif düzen, geçerlilik alanlarını sınırlayan normları içermez; ve bu normatif düzen, başka bir hukuki düzende olmayan yüce bir hukuki düzen (*supreme legal order*) olarak kabul edildiği sürece, uluslararası hukuk düzeninin geçerliliği herhangi bir yönde sınırlandırılmaz”.³⁷ Kelsen’e göre ulusal ve

³³ Vecdi Aral, (1969). “Kelsen’in Hukuk Anlayışı”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 34(1-4), 1969, s. 515; Sururi Aktaş, (2000). “Pozitivist Hukuk Kavramı Üzerine Eleştirisel Bir Refleksiyon”. Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi 4 (1-2), 2000, s. 264.

³⁴ Kelsen’in formalist olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunda ayrıntılı bir tartışma için Bkz. (Bezemek 2016).

³⁵ Hans Kelsen, “Saf Hukuk Kuramı: Devlet ve Hukuk Özdeşliği”, Devlet Kuramı, (der. Cemal Baki Akal), Dost Kitabevi, Ankara, 2013, s. 425–426.

³⁶ Ertuğrul Uzun, “Hukukun Saf Kuramı-Okuma Notları”. Hukuk Kuramı, 1 (5), 2014, s. 63.

³⁷ Hans Kelsen, Principles of International Law, Rinehart, New York, 1952, s. 94.

uluslararası hukuk birbirinden ayrı olarak düşünölemeyeceği için birleşik bir yapı arz etmektedir.³⁸

Ancak uluslararası hukuk devletlerin hukuk sistemi ile aynı yapıya sahip olmadığı için bazı yönlerden eksiklikleri bulunmaktadır. İlkel hukukta normların oluşturulması ve uygulanması için özel organlar bulunmamaktadır. Örneğin Kelsen, bir devletin diğer bir devlete karşı haklarını ihlal ettiği yönünde suçlaması ve diğer devletin bu suçu kabul etmemesi sonucu hakkının ihlal edildiğini düşönen devlete karşı misilleme veya savaş yoluyla tepki gösterme hakkına sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bu durum ilkel hukukun karakteri olan kendi kendine yetme durumuyla açıklanmaktadır.³⁹ Her ne kadar ilkel hukuk anlayışı ve adem-i merkezîyetçi yapısı olsa da bu durum uluslararası hukukun hukuk olmadığı anlamına gelmemektedir.⁴⁰ Kelsen'in ifadesiyle "uluslararası hukuk normatif bir düzendir ve normatif bir düzen, geçerli normlar sistemidir. Hukuki normlar insan davranışlarını düzenler ve insan davranışları zaman ve mekanda gerçekleşir".⁴¹ Bu durum, nihayetinde uluslararası hukukun, kalıcı olarak bir dış hukuk düzeni olarak konumlandırılmasını sağlamaktadır.⁴²

Kelsen'in düşünce sisteminde ulusal hukuk ile uluslararası hukuku birbirinden ayırmak mantık olarak tutarsız bir duruma yol açmaktadır. Her iki hukuk sistemini ayrı düşünmek Kelsen açısından çözölməsi imkansız çelişkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.⁴³ Uluslararası hukukun temel işlevini (uluslararası hukukun tek başına gerçekleştirebileceği bir işlev olarak) bir ulusal hukuk düzenlerinin

³⁸ Hans Kelsen, *Introduction to the Problems of Legal Theory*, (ed. Bonnie Litschewski Paulson / Stanley L. Paulson), Clarendon Press, New Jersey, 1992, s. 111.

³⁹ Norberto Bobbio, "Kelsen ve Hukukun Kaynakları", *Devlet Kuramı*, (der. Cemal Baki Akal), Dost Kitabevi, Ankara, 2013, s. 467; Hans Kelsen, *Pure Theory of Law*, (çev. Marx Knight), The Lawbook Exchange, New Jersey, 2005, s. 323.

⁴⁰ Kemal Gözler, *Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1999, s. 194-195.

⁴¹ Kelsen, 1952, s. 93.

⁴² Kelsen, 1992, s. 115; Luis, Eslava / Sundhya Pahuja, (2012). "Beyond the (Post) Colonial: TWAIL and the Everyday Life of International Law", *Verfassung und Recht in Übersee / Law and Politics in Africa, Asia and Latin America*. Vol. 45 (2), 2012, s. 216.

⁴³ Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s. 323.

geçerliliğinin bölgesel, kişisel, zamansal ve maddi alanlarını belirlemek ve bu belirtilen alanları koordine etmek olduğunu belirtmektedir.⁴⁴ Bernstorff'un ifade ettiği gibi Kelsen, uluslararası hukuk düşüncesinde ahlaki ve realist görüşü biçimsel olarak yan yana oturtmaktadır. Bu hukuki prensibin özünü devletlerin biçimsel eşitlik olarak eşit hak ve görevlere sahip olması oluşturmaktadır. Bu eşitlik, tarafsız bir biçim olarak küresel çıkarların tarafsızlaştırılmış bir biçimi ile uluslararası sistemi düzenleyen bir araç olarak görülmektedir.⁴⁵

Ulusal ve uluslararası hukuk birlikte değerlendirdiğinde, uluslararası hukuk düzeni ve çeşitli ulusal hukuk düzenleri tek bir yasal düzenin parçası olduğunu açıklamak için uluslararası hukuk normlarının ulusal hukukta düzenlenmesi ile açıklamaktadır. Diğer bir deyişle, bilimsel olarak uluslararası hukuk kurallarının ulusal hukuk kuralları bağlamında tanımlanıp tanımlanmadığı ile ilişkilendirilmelidir.⁴⁶

Hukuk sisteminin gerekli gördüğü tüm temel özellikler uluslararası hukuk için de geçerli ve mevcut olarak bulunmaktadır. Kelsen bunu şu şekilde ifade etmektedir: “...burada kabul edilen şekliyle hukuk diğer bir deyişle uluslararası hukuk bir hukuk olarak değerlendirilmelidir”.⁴⁷ Çünkü Kelsen’e göre uluslararası hukuk uluslararası ilişkiler bağlamında “çatışma-çözme” fonksiyonuna sahip bir hukuk düzenini ifade etmektedir.⁴⁸ Uluslararası hukuku, devletlerin karşılıklı davranışlarını düzenleyen karmaşık normlar olarak tanımlayan Kelsen, ulusal hukukla uluslararası hukukun aynı anlamda bir hukuk olup olmadığı ve bu anlamda hukuk biliminin olası bir nesnesini oluşturup oluşturmadığını tartışmaktadır.⁴⁹

Kelsen, uluslararası hukuk bakımından en üst sırada örf ve adet hukukunu görmektedir. Uluslararası hukukta devletlerin eylemlerini veya örf ve adet kurallarının geçerliliğini, devletler arasındaki ilişkileri düzenlemek için ulusal hukuk düzenlemeleri tarafından yetkilendirilmiş devlet organları tarafından oluşturulduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla,

⁴⁴ Kelsen, 1952, s. 202.

⁴⁵ Jochen von Bernstorff, The Public International Law Theory of Hans Kelsen, Cambridge University Press, New York, 2010, s. 258.

⁴⁶ Hans Kelsen, General Theory of Law and State, (çev. Anders Wedberg), Harvard University Press, Massachusetts, 1949, s. 330.

⁴⁷ Kelsen, 2005, 321.

⁴⁸ Bernstorff, 2010, 257.

⁴⁹ Kelsen, 2005, s. 321.

örf ve adet kuralları, uluslararası hukukun genel normlarını oluşturmaktadır. Çünkü içerisinde bir zorunluluk bulundurmakta ve bütün devletler için haklar meydana getirmektedir.⁵⁰

VI. CARL SCHMITT VE ULUSLARARASI HUKUK ANLAYIŞI

Schmitt'in devlet düşüncesi, Normatif-pozitivist olan Georg Jellinek'in somut yurttaş anlayışının üzerinde, devlete en önemli rolü veren ve devleti daha üst bir yere taşıyan “devlet etrafında bütünleşmiş bir ulus” meydana getirmektedir. Schmitt, Normatif-pozitivistlere karşı *kararcılığı* savunduğu yönündeki görüşlerinde Jellinek ve Kelsen'e karşı bir görüş içinde olmuştur.⁵¹

Schmitt'in düşünceleri özellikle 11 Eylül sonrası önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle düşüncelerinin gerçekte örtüştüğü şeklinde birçok yorum yapılmıştır. Schmitt, ABD veya başka diğer hegemon devletin boyunduruğunda depolize olmuş devletlere karşı çıkmaktadır.

Hukuki pozitivizmi bu yönüyle eleştiren Schmitt, çağdaşı Kelsen ve diğer pozitivistlerin düşüncelerinin hareket noktasının yanlışlığını belirtmektedir. Schmitt, normların geçerliliğinin karara bağlı olduğunu buna karşın verilen kararların normlar ile değerlendirmeye tabi tutulamayacağını ve normların “formel ve genel” olmasına rağmen kararın “insani bir eylem” olduğunu belirtmektedir.⁵² Schmitt, kararın hukuktan önce geldiğini ve aynı zamanda hukuktan bağımsız olduğunu dile getirmektedir.⁵³ Schmitt'e göre karar kendini sadece normatif

⁵⁰ Kelsen, 2005, s. 65.

⁵¹ Carl Schmitt, Partizan Teorisi: Siyasal Kavramı Üzerine Bir Arasöz, (çev. Sibel Bekiroğlu) Nika Yayınevi. Ankara, 2017, s. 22; Carl Schmitt, Siyasal Kavramı, (çev. Ece Göztepe), Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 12-13.

⁵² M. Cem Oğuz, “Romantizm ve Carl Shmitt'de Desizyonizm Fikri”, Günümüzde Yeni Siyasal Yaklaşımlar: Eleştiriler-Farklılıklar-Çözüm Arayışları, (ed. Hilal Onur İnce), Doğu-Batı Yayınları, Ankara, 2010, s. 77; Cem Deveci, “Faşizmin Yorumlanması ya da Carl Schmitt'in Saf Siyaset Kuramı”, Liberalizm, Devlet, Hegemonya, (der. Fuat Keyman), Everest Yayınları, İstanbul, 2002, s. 53-55.

⁵³ Funda Gürsoy Kaya, Felsefe ve Teolojinin Kavşağında Schmitt ve Strauss'ta “Politik Olan”, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 131.

bağımlılıktan kurtararak mutlak bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla karar, norm gibi hukuk çerçevesinde kalmaktadır.⁵⁴

Schmitt, 1922’de kaleme aldığı Siyasi İlahiyat (*Political Theology*) kitabında ele aldığı egemenlik hakkındaki görüşlerini, “Egemen olağanüstü hale karar verendir” ifadesi ile tartışmaların odak noktasına oturmuştur.⁵⁵ Egemene verdiği bu önem ile Schmitt, “egemeni normal durumların, günlük kurumsal işleyişin, hukuk düzeninin ve olağan toplumsal yaşamın hem dışına hem de üzerine yerleştirmektedir”.⁵⁶ Kaya’nın belirttiği gibi, Schmitt’in ortaya koyduğu düşünce, “Hobbesçu mutlakiyetçi egemenlik kavramıyla Sieyes’nin kurucu iktidar (*pouvoir constituant*)’ının bir kombinasyonu”nu oluşturmaktadır.⁵⁷

Schmitt’in düşüncesinde diğer önemli bir kavram “*istisna hal*”dir. Kelsen gibi hukukçuların norm kavramına yaptığı atıflar Schmitt için normativist hukuk anlayışının yanlış yönünü oluşturmaktadır. Schmitt önceden varolan normların istisnai durumda alınacak kararlara temel oluşturamayacağını savunmaktadır⁵⁸ ve aynı zamanda istisna durumunun ampirik olarak öngörülemediğini ve kodifiye edilemeyeceğini belirtmektedir.⁵⁹

Schmitt’in düşüncelerinin somut halini ABD politikaları çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. ABD gerekli gördüğü durumlarda yani kamu güvenliği için tedbirler alması söz konusu olduğu dönemde *habeas corpusu* askıya alabilmektedir. Bu durum çoğu zaman kalıcı hale gelmektedir. Örneğin, Soğuk Savaş döneminde ABD’nin SSCB ile mücadelesi sırasında ABD’de bulunan komünizmin sempatican vatandaşlarına karşı uygulanan politikaları örnek olarak gösterilebilir. 11 Eylül sonrası Amerikan Kongresi ABD’ye yapılacak olan uluslararası terör faaliyetlerinin engellenmesine yönelik terörizmin engellenmesi için olağanüstü hal ilan eden George W. Bush’a ABD Yurtseverlik Yasası

⁵⁴ Carl Schmitt, Siyasal İlahiyat, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2014, s. 17.

⁵⁵ Schmitt, 2014, s. 13.

⁵⁶ Deveci, 2002, s. 67.

⁵⁷ Andreas Kalyvas, Democracy and the Politics of the Extraordinary: Max Weber, Carl Schmitt, and Hannah Arendt, Cambridge University Press, New York, 2008, s. 88-89; Kaya, 2010, s. 403.

⁵⁸ Schmitt, 2014, s. 14.

⁵⁹ Nur Vergin, Siyasetin Sosyolojisi, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 107.

(*Patriot Act*) ile bu faaliyeti planlayanlara, yardım eden uluslara veya organizasyonlara karşı her türlü tedbirin alınması için yetki vermiştir. Bu yetki özgürlüklerin kısıtlanmasına kadar gitmiş ve özel yaşam dahil şüpheliler hakkında araştırma yapılması ve süresiz gözaltı ve soruşturma yetkisi ile donatılmıştır.⁶⁰

Diken ve Laustsen'in de belirttiği gibi 11 Eylül saldırıları ile ortaya çıkan yeni terör kavramı ile klasik terör anlayışı arasında ayırım yapılmaktadır. Klasik terör anlayışı siyasi olarak düşmanlarını hedef olarak görmektedir. Ayrıca politik hedeflerini gerçekleştirmek için bunu yapmaktadırlar. Ayrıca yeni terör anlayışı, klasik terör anlayışından farklı olarak hedef kitlesi önceden belirlenmiş ve bunun üzerine hareket etmektedir. Yeni terör anlayışı bunu değiştirerek hedefi belirsiz ama korku ve yıkımı maksimum seviyeye çıkarmayı amaçlamaktadır.⁶¹ Dolayısıyla, 11 Eylül sonrası verilen bu yetki ile sosyal veya uluslararası yaşamın tüm alanlarında güvenlik algıları değişmiştir. ABD, güvenliği ön plana alarak özgürlüğü kısıtlayıcı tedbirler alması giderek olağan bir durum haline gelmiştir. Yani *istisna hali* kalıcı bir hale dönüşmüştür. Schmitt'in istisna halinin kalıcı olmaması gerektiği yönündeki düşüncelerinin tersine bir durum oluşturmuş ve olağanüstü hal artık olağan bir hale dönüşmeye başlamıştır. Bu nedenle Schmitt'in tanımladığı olağanüstü hal kısa süreli olup zaman içerisinde normale dönüşmesi gerekmektedir. Bu durumun 11 Eylül üzerinden uzaklaştıkça daha fazla istisnayı içerdiği ve olağanüstü önlemlerin daha da artırıldığı söylenebilir.

Schmitt, bir realist olarak değerlendirildiğinde, onun düşüncelerinin uluslararası hukuk anlayışına da yansıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Liberalizmin eleştirisinde ve uluslararası hukukun bu bağlamda egemen olan güçler tarafından yönlendirildiği veya uluslararası hukuk kurallarına uymamaya yönelik davranışlar sergilemenin Schmitt tarafından evrenselcilik eleştirisi payının büyük olduğunu belirtmek gerekmektedir.

⁶⁰ Alain de Benoist, Carl Schmitt Today: Terrorism, 'Just' War, and the State of Emergency, Arktos, London, 2013, s. 85-96.

⁶¹ Bülent Diken / Carsten Bagge Laustsen, "7-11, 9/11, and Postpolitics". Alternatives: Global, Local, Political, Vol. 29 (1), 2004, s. 90.

Carl Schmitt için hukukun özünü siyasal olan oluşturmaktadır.⁶² Dolayısıyla Schmitt'in hukuk ve düzen anlayışının kavranması açısından *nomos*'un anlamının ne olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. *Nomos*'un tanımının açıklaması ise net bir şekilde belirli olmamasına rağmen Schmitt'in açıklamaları ile kavram açıklanmaya çalışılmaktadır.

Schmitt'e göre *nomos* kelimesi kural, yasa, düzen kelimesinden daha derin anlamlara sahip bulunmaktadır.⁶³ Schmitt, *The Nomos of the Earth* eserinde rasyonel ve hukuki uluslararası bir düzenin yapısına yönelik düşüncelerini ifade etmektedir. Avrupa'nın böyle bir düzenin rasyonel kaynağı olacağına inanmaktadır.⁶⁴

Schmitt, politik yaşam biçimi olarak Avrupa egemen devlet yapısına istikrarlı en iyi yapı olarak görmektedir. Ancak Avrupa egemen devlet yapısı, liberal çoğulculuğun giderek artan bir şekilde kabul edilmesi ve çok sayıda özel çıkarlar ile siyasi iktidar mücadelesi tarafından zayıflamıştır.⁶⁵ Bu anlayış, Schmitt'in uluslararası hukuk anlayışında 16. ve 19. yy. arası geçen üç yüz yıllık *Jus Publicum Europeum*'un önemli bir yere sahip olmasına neden olmuştur. Öncesinde Ortaçağ'ın Respublica Christiana (*Christendom*) tam bir Avrupalı düzeni ifade etmesine rağmen küresel olarak nitelendirilememektedir. *Jus Publicum Europeum*, Schmitt'in uluslararası hukuka Avrupalı bakışını yansıtmaktadır. Bu bakış açısı uluslararası hukukun uygulanmaya başladığı dönem olarak değerlendirilmektedir.⁶⁶ Coğrafi keşiflerin etkisi ile 16. yy.'dan itibaren deniz ve karadan oluşan yeni *nomos* ortaya çıkmaya başlamıştır. Bununla birlikte yeni yerlerin Avrupalılar tarafından keşfi (istilas/fethi)

⁶² Müge Dalar, "Yeni Savaşlar Yeni mi?: Schmitt ve Kelsen Bağlamında Bir Değerlendirme", *Mülkiye Dergisi*, 38 (3), 2014, s. 7.

⁶³ Carl Schmitt, *The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum*, Telos Press Publishing, New York, 2006, s. 326.

⁶⁴ Mitchell Dean, "A Political Mythology of World Order: Carl Schmitt's *Nomos*", *Theory, Culture and Society*, 23 (1), 2006, s. 3; John P. McCormick, "Carl Schmitt's Europe: Cultural, Imperial And Spatial Proposals For European Integration, 1923–1955", *Darker Legacies of Law in Europe: The Shadow of National Socialism and Fascism over Europe and its Legal Traditions*, (ed. Christian Joerges / Navraj Singh Ghaleigh, Hart Publishing, Oxford, 2003, s. 134.

⁶⁵ Paul Edward Gottfried, *Carl Schmitt: Politics and Theory*, Greenwood Press, New York, 1990, s. 6.

⁶⁶ Dalar, 2014, s. 17; Schmitt, 2006, s. 25.

beraberinde yeni bir düzenin habercisi niteliği taşımaktadır. Bu yeni yapıyla birlikte devletin hem içinde hem de dışında teolojik düzenin yıkıldığı bir alan ortaya çıkmış ve “yeni bir Avrupa uluslararası hukuku”nun oluşmasını sağlamıştır.⁶⁷

Schmitt’in ifade ettiği gibi Roma Hukukunun bir mirası ve yüzyıllar boyunca oluşmuş örf adet hukuku olan *Jus Publicum Europeaum*, savaşları veya kaos ortamının oluşmasını engelleyen bir *Katechon* olarak değerlendirilmektedir.⁶⁸ Bu nedenle *Jus Publicum Europeaum*’un Avrupa’ya ait bir devletler arası hukuk olarak kalması gerekmektedir. Bunun küresel bir uluslararası hukuka dönüşmesi Schmitt açısından sakıncalı ve imkansız olarak addedilmektedir. Bu dönüşümün başlangıcını ise 1885 yılında gerçekleştirilen Kongo Konferansı oluşturmaktadır. Bu Konferans’ta ABD, Kongo Bayrağı’nı tanımış ve Japonya gibi bir Asya devletini Dünya Posta Teşkilatı’nın bir üyesi olarak kabul etmiştir. Bu noktada Schmitt, *Jus Publicum Europeaum*’un küresel bir uluslararası hukuka dönüştüğünü ve bunun yüzyıllar boyunca oluşmuş bir hukukun Avrupa dışındaki devletleri de içine alacak şekilde oluşmasının mümkün olmadığını dile getirmiştir. Özellikle 19.yy. ile birlikte başlayan bu uluslararası hukukun yeni sakıncalı formu diğer bir deyişle *Jus Publicum Europeaum*’un küresel bir uluslararası hukuka dönüşmesi sadece normlar bağlamında dönüşmesi, sorunların da başlangıcını oluşturmuştur. Dolayısıyla Schmitt normatif kurallar bağlamında uluslararası hukuku kabul etmemektedir.⁶⁹

Jus Publicum Europaeum’a göre devletleri yargılamak için herhangi bir gücün varlığından söz etmek mümkün değildir.⁷⁰ Gerçekte insanlık adına yapılan uluslararası savaş meşru/adil ancak ulusal çıkarlar doğrultusunda yapılan savaşları gayrimeşru/adaletsiz olarak nitelendirilerek “yeni adil savaş”ın ne olduğu bu sayede ortaya çıkmaktadır. Savaşın ortaya çıkmasını engelleyen bir *Katechon* olan *Jus Publicum Europeaum*’un uluslararası hukuk olarak evrilmesi savaşların uluslararası olarak nitelendirilmesi ile birlikte sonsuz bir savaşa

⁶⁷ Schmitt, 2006, s. 140.

⁶⁸ Schmitt, 2006, s. 25.

⁶⁹ Schmitt, 2006, s. 214–227.

⁷⁰ Carl Schmitt, *Writings on War*, (çev. Timothy Nunan), Polity Press, UK, 2011, s. 156.

dönüşmüştür.⁷¹ Bu ise Kant'ın Ebedi Barış'a yönelik düşüncelerini "Ebedi Barış için ebedi savaşa dönüştürerek gerçek anlamda barışı tesis etmekten söz edilemeyeceği anlaşılmaktadır."⁷²

Benoist'in belirttiği gibi savaş ve barış arasındaki keskin ayrım 20.yy.'dan itibaren bulanıklaşmıştır. Savaşlar artık silahların sustuğu anda kaybeden tarafın cezalandırılmasına ve halkın yeniden eğitilmesine kadar giden süreçler yaşanmasıyla birlikte Schmitt'in düşüncesinde önemli bir yere sahip olan istisna ve norm arasındaki ayrım da gittikçe yok edilmektedir.⁷³ Bu ise Schmitt'in uluslararası hukukun Avrupa dışına çıkarak uluslararasılaşmasının sonuçlarından biri olarak değerlendirilebilir. Çünkü *Jus Publicum Europeum*'un somut düzenle ortaya çıkan sürecinin diğer devletleri kapsayacak şekilde genişletilmesi kimin savaş ve barış kavramlarına ne anlam yüklediği ile ilgilidir.

Dolayısıyla ABD'nin ve Avrupa'nın Afganistan'a müdahalesi (diğer müdahaleler de buna örnek gösterilebilir) bitmeyen bir savaşa girildiğini ve barışın ne olduğunun ancak ve ancak ABD tarafından ortaya konulacağı şekliyle bir barış olarak tanınacağı görülmektedir. Böyle bir barışın ne zaman olacağını ve uluslararası hukukun Schmitt düşüncesinde ne zaman bir *Jus Publicum Europeum*'un kazandığı gerçek anlamıyla uygulanacağı belirsizliğini korumaktadır. Bu belirsizlik iyileştirici yaklaşım bağlamında ele alınması durumunda çözüme kavuşması olası görünmektedir.

VII. ULUSLARARASI HUKUKA ÇÖZÜM ÖNERİSİ: ULUSLARARASI HUKUKTA İYİLEŞTİRİCİ YAKLAŞIM

Uluslararası hukukun, bir üst otorite eksikliğinde nasıl konumlanması gerektiği ve devletlerin ve bireylerin uluslararası hukuk karşısındaki konumları farklı eleştirel çalışmaların konusunu oluşturmaktadır. Bu başlık altında incelediğimiz İyileştirici Yaklaşım uluslararası hukukun konumunun saptanması ve uluslararası sorunlar karşısında çözüm önerisi sunmaktadır.

⁷¹ Can Karaböcek, "Carl Schmitt: Modern Devlet Düşüncesinde Şeytanın Avukatı", Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, Sayı. 21, 2012, s. 223.

⁷² Benoist, 2013, s. 25-29.

⁷³ Benoist, 2013, s. 35.

19. yy.'dan itibaren uluslararası hukuk ve siyaset yeni bir düzlemde ele alınmaya başlamıştır. Bu düzlem hukukun kurumsallaşması olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaş'ı sonrasında Morgan'ın ifadesiyle “hukuk artık uluslararası ilişkiler dünyasını yönetmek için çalışmaya başlamıştır”.⁷⁴ Bununla birlikte hukukun uluslararası ilişkiler bakımından yön verici etkisinin artması ile uluslararası hukukun nasıl olması gerektiği yönündeki tartışmalar da beraberinde gelmiştir.

Uluslararası hukuka normatif yaklaşımların gerekli olduğu yönündeki düşünceler eleştirel yaklaşımlar içinde de kendini göstermiştir. Bu yaklaşımlar özellikle güce dayalı bir dış politika yapımından, normatif temellerde savaş, barış, müdahale gibi kavramların yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Koskenniemi'nin belirttiği gibi hukuk, siyaset ve ahlak arasındaki ayrımın yeniden ele alınması gerekmektedir.⁷⁵ Dolayısıyla modern uluslararası hukuk; statik olmayan, dinamik bir yapıya sahiptir.⁷⁶ İyileştirici yaklaşım da bu anlamda uluslararası sistemin sorunlarını yok saymak ya da uluslararası hukuk dışında yeni oluşumlarda aramak yerine, farklı düşünce yapılarına sahip düşünürlerin katkı sağladığı bir yaklaşım olarak uluslararası sistemin problemlerine karşı yine sistemin içerisinde çözüm arayışları bu yaklaşımın temel özelliklerinden birini oluşturmaktadır.⁷⁷

İyileştirici/İlerletici Yaklaşım (*Progressive Approach*)⁷⁸, uluslararası ilişkiler bağlamında uluslararası hukukun nasıl değerlendirilmesi gerektiğini belirten ve daha önemli olan uluslararası sistemin kronikleşen sorunlara çözüm önerilerinin neler olduğunu açıklamaya çalışarak işe başlamakta ve bu sorunların çözümünün uluslararası hukuk bakımından neler olduğunu araştırmaktadır. Bu

⁷⁴ Edward M. Morgan, “International Law in a Post-Modern Hall of Mirrors: International Legal Structures, by David Kennedy”, *Osgoode Hall Law Journal*, Vol. 26 (1), 1988, s. 209.

⁷⁵ Martti Koskenniemi, *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s. 69.

⁷⁶ Peter Malanczuk, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, London: Routledge, 1997, s. 30.

⁷⁷ Ali Murat Özdemir, Güç, Buyruk, Düzen, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s. 32-33.

⁷⁸ Çelebi ve Özdemir'in Türkçe çevirisi dikkate alınarak bundan sonra İyileştirici Yaklaşım olarak adlandırılacaktır.

yönüyle iyileştirici yaklaşım, “hukukun baskıcı işlevini geri plana alarak, hukukun iyileştirici ve ideolojik işlevini ön plana çıkarmaktadır”.⁷⁹

Uluslararası sistemin karşılaştığı sorunlara çözüm arayışları uluslararası hukukun sadece teknik yönünü ele alan bir işleve sahip değildir. Uluslararası hukuk, uluslararası sistemin devlet ve toplum arasındaki temel düşünce bağlamında bir parçasını oluşturmaktadır. Aksi takdirde uluslararası hukuk normatif bakış açısı dışında baskıcı ve bu baskıyı meşrulaştıran bir araç haline gelecektir.⁸⁰ Bu durum uluslararası hukukun, hukuk olarak sağladığı faydaların aksine hukuk dışı uygulamaların meşrulaştırılması ve sonucunda uluslararası barışı ve düzeni tehdit edecek nitelikte sorunlara neden olması muhtemel görünmektedir.

Realist paradigmanın en önemli temsilcilerinden olan Morgenthau’nun realist görüşleri ile normatif uluslararası hukukun farklı ancak ortak amaç doğrultusundaki iyileştirici veya üçüncü dünyacı yaklaşımların görüşlerinin haklılığını göstermektedir. Morgenthau, uluslararası hukuku uluslararası sistemin adem-i merkezîyetçi yapısı nedeniyle *ilkel hukuk* olarak tanımlamaktadır.⁸¹ Bu görüşünü değiştirmeyen ancak II. Dünya Savaşı sonrası geçen otuz yıl sonrasında uluslararası sistemin normatif temellerde gerçekleştirilebileceği yönündeki görüşleri ile uluslararası sistemin yeniden şekillenmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁸² Çünkü Chimni’nin belirttiği gibi, hukuk ve ahlak arasındaki içsel ve dışsal etkiler, dikkate alınması gereken ve uluslararası sistemin uluslararası ahlak çerçevesinde yeniden düzenlenmesi ihtiyacı küresel anlamda bir gerekliliğe işaret etmektedir.⁸³

Özdemir’in ifadesiyle uluslararası hukuk, sistemin sorunlarının oluşmasında önemli etkileri olan tek taraflı kararların ve uygulamaların karşısına evrensel değer yargılarını ve hukukun üstünlüğünü

⁷⁹ Hürkan Çelebi, Ali Murat Özdemir, “Uluslararası Hukukta Eleştirel Yaklaşımlar”. Uluslararası İlişkiler, 7 (25), 2010, s. 71-86.

⁸⁰ B. S. Chimni, International Law and World Order: A Critique of Contemporary Approaches, London: Sage Publications, 1993, s. 11.

⁸¹ Hans Morgenthau, Politics Among Nations: The Struggle For Power And Peace, Peking University Press, Beijing, 1997, s. 265.

⁸² Necati Polat, Ahlak, Siyaset, Şiddet-Bir Kuram Olarak Uluslararası Hukuk, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 80-81.

⁸³ Chimni, 1993, s. 12-15.

koymaktadır.⁸⁴ Örneğin kurulan bir uluslararası mahkemeye devletlerin yanı sıra toplumun önde gelenlerinin de başvurabileceği fikri Vietnam Savaş'ı sonrası 1960'lı yıllarda ABD siyasi ve askeri üst düzey yetkililerin yargılanması için bağımsız bir mahkemenin kurulması⁸⁵ uluslararası hukukun “güçlü olanın amaçlarını gerçekleştirmek için meşruluk aracı” olmasının ötesine geçmek adına önemli gelişmeleri simgelemektedir.⁸⁶ Ayrıca Falk'ın belirttiği gibi, Nikaragua davasında⁸⁷ Uluslararası Adalet Divanı'nın kararı⁸⁸, uluslararası hukukun iyileştirici yönünün geliştiğine işaret ederek umut verici gelişmeler olarak nitelendirilmektedir.⁸⁹ UAD'nin verdiği kararın uluslararası hukukun yapıcı özelliğini göstermesi açısından değerlendirilmektedir.⁹⁰ Bu ve benzeri gelişmeler günümüze kadar tartışmaların odak noktasını oluşturarak gelecekte uluslararası sistemin ve sistem içerisindeki olumsuz sonuçların önüne geçmek için önemli fırsatlar sunmaktadır. Uluslararası hukuk sadece suçlu olana müeyyide uygulamak için değil gelecekte oluşabilecek sorunlara karşı bir temel oluşturması adına iyileştirilmesinin evrensel değer yargıları ve hukukun üstünlüğünün yolunu açmaktadır.⁹¹

Uluslararası hukuk, Phillipe Sands gibi iyileştirici yaklaşım düşünürlerine göre sağlıklı bir şekilde çalışmaktadır. Sands'a göre uluslararası hukuk, uluslararası eylemlerin meşruiyetini

⁸⁴ Özdemir, 2011, 34.

⁸⁵ Örneğin The Permanent Peoples' Tribunal için bkz. <http://permanentpeopletribunal.org/?lang=en>

⁸⁶ Chimni, 1993, s. 17-30.

⁸⁷ Nikaragua'da Askeri ya da Yarı Askeri Faaliyetler Davası (Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua). Literatürde kısaca Nikaragua Davası olarak anılmaktadır.

⁸⁸ Uluslararası Adalet Divanı (UAD), ABD'nin Nikaragua'da muhalif gruplara destek vermesini uluslararası hukukun vazettiği iç işlerine karışmama ve kuvvet kullanmama ilkelerinin ihlali olarak değerlendirmiş ancak bu desteğin “silahlı saldırı” kapsamında olmadığını belirtmiştir. UAD, uluslararası hukuku ihlal etmesi nedeniyle ABD'yi tazminata mahkum etmiştir (Gündüz 2014: 161; Kedikli 2005: 13; Yılmaz ve İrk 2015: 158-159).

⁸⁹ Richard Falk, “The World Court's Achievement”, The American Journal of International Law, Vol. 81 (1), 1987, s. 106.

⁹⁰ Çelebi / Özdemir. 2010, s. 78.

⁹¹ Chimni, 1993, s. 30.

değerlendirmek/yargılamak için bağımsız ve ortak değerler üzerine devletlerin belirli bir noktaya kadar davranışlarına minimum düzeyde standart getirmektedir.⁹² Sands, uluslararası hukukun bir hukuk olarak gelecekte de uluslararası sistemde düzeni sağlamak için öneminin devam edeceğini ileri sürmektedir. Sands'a göre hegemon devletler zayıf oldukları dönemde uluslararası hukuka riayet etmektedir. Güçlü olduğu dönemde ise uluslararası hukukun ötesine geçmeye her zaman teşebbüs etme eğiliminde olmuşlardır. Sands, Robert Kagan'ın savunucusu olduğu bu düşüncenin özellikle günümüzde uluslararası sisteme uygulanmasının zorluğuna değinmektedir. ABD de diğer hegemon güçler gibi zayıf dönemlerinde uluslararası hukuk kurallarına bağlı kalmaya çalışmış ancak özellikle 20. yy.'ın ikinci yarısından itibaren uluslararası hukuku çıkarlarının önünde engel olarak görmesi ile bu durum değişmeye başlamıştır. Ayrıca ABD, ekonomik çıkarları sadece askeri güç aracılığı ile değil, değişen ve küreselleşen dünyada uluslararası hukukun kendisine engel olmadığı sürece kullanımından yana tavır almaktadır. Bu nedenle ABD'nin uluslararası politika yapımında ikircikli dış politikasını bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. ABD'nin tek taraflı davranışının ABD açısından istenen bir durum olup olmadığı tartışma konusu olsa da uluslararası hukukun uygulanmasında ve anlaşmaların yerine getirilmesinde ABD belki diğer devletlerden daha çok ihtiyaç duymaktadır.⁹³ ABD'nin uluslararası hukukun sadece güçlünün hukuku olduğuna dair görüşlerle birlikte hareket ettiği yine de gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Birleşmiş Milletler (BM)'de tek taraflı veto hakkının çıkarları doğrultusunda kullanılması ve uluslararası hukukun kozmopolit bir uluslararası sistemdeki yerini ihmal etmeye gayet müsait olduğu ve ayrıca ABD müdahaleleri Falk'ın belirttiği gibi adil bir dünya düzeni için engelleyici olmamalıdır.⁹⁴

Terörizmle mücadele bağlamında Afganistan müdahalesinde olduğu gibi ABD, uluslararası koalisyonlara/müttefiklerine ve müdahalelerin meşruiyeti konusunda uluslararası hukuk bakımından sorunlu yapısına rağmen uluslararası hukuka ihtiyaç duymaktadır. Diğer bir ifade ile Afganistan müdahalesi ile sorunlu müdahale yine de müttefiklerin desteği için geçerli ve kabul edilebilir nedenlerin dünya

⁹² Phillipe Sands, *Lawless World: Making and Breaking Global Rules*, Penguin Books, London, 2005, s. 239.

⁹³ Sands, 2005, s. 237-238.

⁹⁴ Richard Falk, "Reflections on Democracy and the Gulf War". *Alternatives*, Vol. 16 (2), 1991, s. 274.

kamuoyu ile paylaşılmasını gerektirmiştir.⁹⁵ Bu durum göstermektedir ki, uluslararası hukuk her ne kadar sorunlu yapısı veya işleyişi olmasına rağmen yine de uluslararası hukukun etkin hale getirilmesi için gerekli değişikliklerin uluslararası toplumun ortak katılımı ile revize edilebileceği dikkate alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda farklı düşüncelere sahip uluslararası hukukçuların iyileştirici yaklaşım olarak ortaya çıkan görüşlerle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sands'ın belirttiği gibi küreselleşen dünyada “doğa durumu” söz konusu değildir. Dolayısıyla devletlerin uluslararası toplumu yok sayarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi veya uluslararası yükümlülüklerinden kendini muaf tutmaya çalışması kabul görmeyen ve karşılığında gerekli uluslararası hukuk kuralları işletilebilecek bir durum haline gelmiştir.⁹⁶

Peter Fitzpatrick ise uluslararası hukukun tarafsız olup olmadığı tartışmalarının yerini bunun sürdürülüp sürdürülemeyeceği konusundaki tartışmalara bıraktığını ifade ederek hegemon devlet ile uluslararası hukuk arasında karşılıklı bir bağımlılık olduğunu öne sürmektedir. Çünkü hegemon devletin tek taraflılığı hem onun yükselişinde hem de düşüşünde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹⁷

Dolayısıyla ABD, 11 Eylül saldırılarının ardından tek taraflılığı doğrudan değil ancak dolaylı olarak koalisyonlar yoluyla bunu gerçekleştirmektedir. Savunulduğu üzere bu düşünce ABD'nin uluslararası hukuk ile karşılıklı bağımlılığı, çıkarlarına hizmet ettiği sürece uluslararası hukuk bir hukuk olarak kalmaktadır. Bunu gerçekleştirememesi (çıkarlarını bu yolla elde edemediği) durumda gücünü kullanarak (tek taraflı veya koalisyonlar şeklinde) etkili olmaya çalışmaktadır. Fitzpatrick buna örnek olarak dönemin Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in “*Misyon koalisyonu belirlemeli, koalisyon misyonu değil*” sözünü hatırlatmaktadır.⁹⁸

İyileştirici yaklaşımın önde gelen düşünürlerinden olan Koskenniemi, uluslararası hukukun sosyal bir işlevi yerine getirdiğini

⁹⁵ Sands, 2005, s. 238.

⁹⁶ Sands, 2005, s. 239.

⁹⁷ Peter Fitzpatrick, “‘Gods would be needed...’: American Empire and the Rule of (International) Law”, *Leiden Journal of International Law*, 2003, Vol. 16 (3), s. 429.

⁹⁸ Fitzpatrick, 2003, s. 430.

ifade etmektedir. Buradan hareketle hukukun amacının sosyal sorunların çözümü için gerekçe ortaya koyması ve kendi özelliklerimizi kontrol altında tutmamızı sağlaması olarak tanımlamaktadır.⁹⁹ Bu durumu uluslararası hukukun gelişim sürecinin *apoloji*¹⁰⁰ ile *ütopya* arasında gerçekleşen bir süreç olduğunu ifade etmektedir. Koskenniemi, bu düşüncelerini geliştirmesinde Walter Ullmann'ı takip ederek uluslararası ilişkiler bağlamında düzen ve yükümlülükler konusunda iki yol izlemektedir: Birincisi devlet davranışlarına, irade ve çıkarına üstün olan adalete, ortak menfaatlere, ilerlemeye, uluslararası toplumun doğasına yapılan vurgu ile ön planda olmasıdır. İkincisi; devlet davranışları, irade ve çıkarına ilişkin düzen ve yükümlülükler dayanmaktadır. Her iki özellik birbirini kapsayıcı ama aynı zamanda dışlayıcı bir durumu ortaya koymaktadır. Bu nedenle Koskenniemi uluslararası hukukun bu ikilem üzerinden hareket ettiğini ifade etmektedir. Bu noktadan hareketle Koskenniemi, *alçalan ve yükselen yaklaşımlar* çerçevesinde uluslararası hukuk veya uluslararası ilişkiler konusundaki belirsizliği ortaya koymaktadır. Koskenniemi, bu iki yaklaşımın bir orta yolunun bulunmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla, normatif konular ya devlete üstün olmaktadır ya da devlet normatif konuların üstünde ve belirleyicisi konumundadır. Yükselen ve alçalan yaklaşımlar, uluslararası hukuki argümanların dinamiklerini oluşturmaktadır. Koskenniemi, uluslararası hukuki argümanların yapısını bu iki yaklaşımın karşıtlığında ifade edilen bir iç mantığa sahip olduğunu ileri sürmektedir.¹⁰¹ Daha açık bir ifadeyle, bir yandan devlete üstün olmak anlamında normatif bir düzen için devletin irade, çıkar ve davranışlarını sınırlandırılmaya çalışılmakta, diğer yandan normatif bir düzen devletlerin irade, çıkar ve davranışları bağlamında şekillendirilmektedir.¹⁰² Bu süreçte apoloji ve ütopya arasında örneğin egemenlik-uluslararası toplum, hukuk-yorum, irade-

⁹⁹ Koskenniemi, 2005, s. 24-25.

¹⁰⁰ Apoloji, kelime olarak “savunma” veya “savunma amacıyla yapılan konuşmayı” ifade etmek anlamında, somut durumların savunulmasını ifade etmektedir (Tarakçı 2005: 136). Hukuk, yükselen yaklaşımlarla somut nitelikler kazanmakta ve olayların savunulması anlamında apolojizme kaymaktadır. Alçalan yaklaşımda ise hukuk, normatif nitelik kazanarak onun ütopyacı bir özellik kazanmasına neden olmaktadır (Polat 1999: 93).

¹⁰¹ Çelebi / Özdemir, 2010, s. 75; Özdemir, 2011, s. 68; Koskenniemi, 2005, s. 59-65.

¹⁰² Füsün Arsava, “Uluslararası Hukukta Güç ve Hukuk İlişkisi”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD), 3 (10), 2012, s. 357.

adalet, pozitivizm-doğal hukuk gibi ikilemler uluslararası hukukun çözümsüzlük hukuku olmasına yol açmaktadır.¹⁰³

Bu düşünce ile alçalan yaklaşımın normatif, yükselen yaklaşımın ise somutluk üzerinde anlam bulduğu düşünüldüğünde, ortaya çıkan bu durum tutarsızlığın başlıca nedenini oluşturmaktadır. Çünkü Koskenniemi'ye göre alçalan ve yükselen yaklaşımlar aynı anda tutarlı olamamaktadır. Böylelikle, alçalan yaklaşımda normatif düşünceler bulunan normlardan gelen bir meşruluk kazanmaktadır. Alçalan yaklaşım içerisinde hukuk, etkili bir kısıtlayıcı haline gelmektedir. Yükselen argüman içerisinde ise norm veya kuralların haklılığı devlet davranışları, iradeleri ve çıkarlarından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, normatif düzeni devletin davranışları üzerine kurmaktadır.¹⁰⁴

Koskenniemi, Yugoslavya'nın dağılması sürecinde NATO'nun ve uluslararası hukukun bu konuda Yugoslavya'ya karşı alacağı tavrı tartışmaktadır. Buna göre BM Antlaşması'na dayanarak Yugoslavya'nın bombalanmasının uygun olmadığı açıkça ortada olmasına rağmen, NATO'nun Yugoslavya'yı bombalaması hem alçalan hem de yükselen yaklaşımlar bağlamında değerlendirilmektedir. Buna göre Yugoslavya'nın bombalanması ile ortaya çıkan ikilem hukukilik ve meşruluk zemininde tartışmaya açık olmaktadır. Yugoslavya'nın bombalanması sonucu ölen siviller ile müdahale arasındaki ilişki uluslararası hukukçuların çıkmazları olarak ele alınmaktadır. Ancak insani felaketin boyutlarının artmaması için müdahalenin gerekliliği ahlaki olarak değerlendirilmiştir. Koskenniemi haklı olarak şu soruyu sormaktadır: "Ahlaki görev ile ölen siviller arasındaki hukukilik boyutu ne düzeyde bulunmaktadır?". Bu soruya verilen cevabın basit olduğunu dile getiren Koskenniemi, iki yaklaşım olabileceğini öne sürmektedir: "Ya ahlaki görevi bir vicdan meselesi haline getirmek ya da Batının müdahalesinin artıları ya da eksileri hakkında dış politika tartışmasının bir parçası olarak tanımlamak olduğu" şeklinde ifade etmektedir. Ancak Koskenniemi NATO'nun önünde iki seçenek olduğunu ifade ederek aslında kaçınılmaz olanın ortada bir üçüncü yolun bulunmadığı durumu ifade etmektedir: "NATO Sırbistan'ı ya bombalayacak ya da bombalamayacaktı". Dolayısıyla Koskenniemi, alçalan ve yükselen iki yaklaşımın bir arada olduğunu belirterek hukuki olarak yasadışı ancak

¹⁰³ Polat, 1999, s. 90-91.

¹⁰⁴ Koskenniemi, 2005, s. 60.

meşru bir müdahaleyi ele alarak belirsiz bir tutumun ortaya çıktığını göstermektedir.¹⁰⁵

İyileştirici yaklaşım, 11 Eylül sonrası uluslararası hukukun sorgulandığı bir dönemde hegemon bir devletin sınırlarının hem hegemon devlet açısından hem de uluslararası hukuk karşısında zayıf olarak nitelendirebileceğimiz devlet veya toplumlar açısından en uygun düşünce olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Malanczuk, klasik ve modern uluslararası hukuk dönemleri karşılaştırıldığında, modern uluslararası hukukun, güç kullanımını diğer bir ifadeyle savaşı veya müdahaleleri sorunların çözümünde tek yol olarak ve tek karar verici olarak gören klasik uluslararası hukuktan farklı normatif bir çabanın ürünü olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁶ Bu anlayış değerlendirildiğinde 21. yy. uluslararası hukukunun, hukukun bir özelliği olarak sürekli değişim içermesiyle yeniden ele alınması ve uluslararası müdahale veya savaş kavramlarının yeniden tanımlanması ihtiyacı hissedilmektedir.¹⁰⁷ 20. yy.'ın temellerinde yükselen modern uluslararası hukuk bu değişimi gerçekleştirmek için yeterli imkanları sunmuş durumdadır. Uluslararası barışa katkı sağlayarak devletlerin tek taraflı müdahalelerin günümüz uluslararası hukuk bakımından somut olarak ortaya konması gerekmektedir. Bunun için öncelikle *Terörizmle Mücadele* adı altında gerçekleştirilen ve hegemon devletin tek taraflı güç kullanımını onaylayan bir düzenin yerine ortak çıkarların birleştiği ve inanç, dil, din, vb. sebeplerden müdahale etmeme ilkelerinin başta olmak üzere ortaya konulması zorunluluk arz etmektedir.

ABD'nin politikaları uluslararası sistemde değerlendirildiğinde, küresel bir barışın sağlanması için bu politikaları eleştirmek, iyileştirici yaklaşımın kapsamında bulunduğumuz anlamına gelmemektedir. İyileştirici yaklaşım bunun ötesinde uluslararası hukuka yöneltilen eleştirilerin temelini sorgulayarak evrensel değerler bağlamında bir tartışma alanı oluşturmaktadır.¹⁰⁸ Aslında uluslararası hukukun girdiği

¹⁰⁵ Martti Koskenniemi, 'The Lady Doth Protest Too Much' Kosovo, and the Turn to Ethics in International Law", *The Modern Law Review*, Vol. 65 (2), 2002, s. 159-162.

¹⁰⁶ Malanczuk, 1997, s. 10.

¹⁰⁷ Bu tanımlama, Reagan Doktrini'nin temellerini oluşturan neo-realist hukuk anlayışı çerçevesinde değil örneğin uluslararası müdahalelerde sadece "bir silahlı saldırı veya vatandaşlarını korumak için meşru müdafaa durumunda" kuvvet kullanılmasını kabul eden klasik okul çerçevesinde ele alınması gerekmektedir (Başeren 2003:11-15).

¹⁰⁸ Özdemir, 2011, s. 47-48.

krizi egemenliğin sorgulanmaya başlaması olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir. Soğuk Savaş sonrası süper güç olarak kalan ABD'nin yeni “düşman”ı belirleme çabaları egemenliğin ve aynı zamanda devletlerin yönetim sisteminin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında devletlerin liberal temellerde kurulmuş olmasının hem güvenlik hem de daha önce değinilen *yüce değerler* olmasının bu sorgulamada yeri önemli görünmektedir. Birçok sebeple birlikte gelinen noktada bu sorgulamaların uluslararası hukukun gelişiminde yaşanan “ayak uyduramama” olarak belirtmek yerinde olacaktır. Çünkü Soğuk Savaş sonrası yeni bir *düşman* tanımı gerekmiştir. Bu düşman liberal olmayan sistemler ile birlikte özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinin sebep olduğu öne sürülen uluslararası sistemde oluşturdukları iddia edilen terörizm, nükleer silah kapasitesi gibi sebepler olarak görülmüştür. Bu durumda devletlerin egemenliği üzerine kurulan bir uluslararası hukuk sistemi Soğuk Savaş sonrası bu sorunları tikel devletlerin kendi çaresini bulmak olarak değerlendirilmektedir. Bu sayede ABD ve diğer Batılı ülkeler uluslararası sistemi tam anlamıyla dizayn etme çabalarının önündeki liberal değerlerden olmayan devletleri dönüştürmek için çaba sarf etmişlerdir. Bu çabalar uluslararası hukukun sağladığı imkanlar kullanılarak yapılmaya müsait görünmüş ancak uluslararası hukukun krize girmesine neden olmuştur. Bu krizi aşmanın belirtildiği gibi iyileştirici yaklaşımın öne sürdüğü çerçevede yeniden “ayak uydurması” için yapılandırılması ve sorun görülen alanların devletlerin tek başına üstesinden gelebileceği bir durum olarak değil uluslararası toplumun “evrensel değerler” temelli normatif unsurları bağlamında çözüm üretilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla İyileştirici yaklaşım bu çözümün sağlanmasında önemli bir “tutum” olarak görülmesi gerekmektedir.

VIII. SONUÇ

Tarihsel olarak birçok düşünür tarafından çeşitli yönleriyle ele alınan uluslararası hukuk ve siyaset ilişkisi, olan ile olması gereken durumların açıklanmasında farklı cevaplar verilmesi ile olan ve olması gereken idealin arasında tartışmalar yaşanmasına neden olmuştur. Bazen savaşların yıkıcılığı ile oluşan barış özlemleri bazen barış ortamının sağlanması ile çıkarların ön planda olması uluslararası düzeyde düşünüldüğünde her daim ya savaşın ortaya çıkmasına ya da barış ortamının sağlanmasına neden olmuştur. Ancak uluslararası ilişkiler tarihine bakıldığında uluslararası toplumların barış ortamının nasıl olması

gerektiği yönündeki düşüncelerin insanoğlunun ilerlemesine katkı sağladığı görülmektedir.

Uluslararası ilişkilerin ahlaki temellerde ve hukukun garantisi altında kurulması gerekliliği birçok düşünürün konusunu oluşturmaktadır. Farklı bakış açıları ile savaş ve barış kavramlarının ne ifade ettiği üzerine yapılan bu gayretler normatif teorinin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Ele aldığımız bu teorinin en önemli düşünürlerinden olan Kant, uluslararası barışın koşullarını ortaya koyarken ahlakın ve aklın kılavuzluğunu savunmaktadır.

Kant'ın, gelecekte bir barışın nasıl olması gerektiğini dile getirdiği Ebedi Barış eseri, olması gerekenin insanın ahlaki olarak öngördüğü çözümleri oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında normatif teori, pozitivist teorilerin bilimsel olarak değerlendirmelerini tarihsel olarak saf dışı etmesine neden olmasına rağmen pozitivist teoriler yeniden kendini ortaya koyarak revize etmiş ancak ilerleyen zaman içerisinde her yenilenme yetersiz kalmıştır. Bununla birlikte normatif yaklaşımlar, insanın ahlaki yönü ile her daim sorunların çözümünde bir kurtarıcı olarak müdahil olduğu görülmektedir.

Uluslararası hukuk ve siyaset söz konusu olduğu zaman normatif düşüncenin önemi daha da artmaktadır. Özellikle uluslararası hukukun, Grotius'tan bu yana gelişimi değerlendirildiğinde, devletlerin egemenlik ilkesi ile sürekli mücadelesi uluslararası sistemin anarşik yapısının uzun yıllar var olmasına neden olmuştur. Bu noktada şu tespiti yapmak yerinde olacaktır. Normatif anlamda gelişim, Kant'ın düşüncesindeki gibi insanoğlunun tarihsel olarak ilerlemesine katkı sağlamaktadır. Uluslararası hukukun devletlere antlaşmalardan öte katkı sağladığı görülmektedir. Bunun sonucunda, normatif anlamda uluslararası hukuk ve siyaset karşıtlığının giderek yaklaşması yönünde ilerleme sağlanacaktır. Örneğin Kant'ın düşüncesinden ilham alan Milletler Cemiyeti, her ne kadar başarısız addedilse de Kant'ın dönemi dikkate alındığında böyle bir düşünce olağanüstü bir başarı sayılabilir. Aynı şekilde Milletler Cemiyeti'nin devamı ve eksik yönlerinin tamamlanması olarak görülen BM, kurulduğu dönemde uluslararası toplumun barış özlemlerine yeni bir umut olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumlar dikkate alındığında günümüzde BM'nin yapısı ve özellikle BM Güvenlik Konseyi gibi bir kurumun varlığı uluslararası toplumun ihtiyaçlarına cevap veremediği, yetersiz kaldığı ve hatta güçlü devletlerin çıkarına hizmet eden bir kurum olarak günümüzde eleştirilmektedir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde, uluslararası hukuk uluslararası toplumu kapsayıcı şekilde yeniden ele alınması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

21. yy.'da küreselleşmenin ve karşılıklı bağımlılığın geçen yüzyıla göre daha da arttığı düşünüldüğünde uluslararası sistemin yeniden ancak normatif anlamda ele alınması gerekmektedir. Normun oluşumunda hukuk dışı öğelere yer vermemek ise hukuka uyulması durumunda istenilen sonuca ulaşılacağı yönünde bir düşünce bu noktada eleştirilmektedir. Çünkü uluslararası hukuk ulusal hukuktan farklı olarak bir üst otoritenin bulunmadığı bir sistemde etkinliği egemenlik bağlamında bize yeterince imkan sunmamaktadır.

Bu bakımdan değerlendirildiğinde ele aldığımız farklı düşünceler yol göstermekle birlikte bu konuda *iyileştirici yaklaşım* öne sürülen gerekçeler ile somut durumlara somut çözümler sunma gayesi, yaşanabilecek müdahale ve bunun sonucunda yaşanacak trajedilere “zamanında” müdahale için en uygun politikayı sunmaktadır. Dolayısıyla iyileştirici yaklaşıma göre uluslararası hukuk normatif bir özelliğe sahip bulunmakta ve hegemon devletin tek taraflı olarak müdahale edemediği durumlarda hukuku bir araç olarak kullanması ve müdahaleleri meşrulaştırıcı bir etki doğurmasının önüne geçmek için gerekli mekanizmalar sunmakta ve evrensel değerler bağlamında uluslararası hukukun krizini normatif alanda ele almaktadır. Sistemin adil bir yapıda işleyişini ve özellikle hukukun üstünlüğünü savunmaktadır. Bu yaklaşımın öne sürdüğü düşünceler çerçevesinde “barış”ın kurulması için uluslararası hukukun mevcut uluslararası sistemin varlığını kabul ederek ortaya çıkabilecek olumsuzlukların çözümünde imkanlar sunması nedeniyle yol gösterici olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, Köker, Levent, Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009.
- AĞCAN, Muhammed A., “Immanuel Kant ve Uluslararası: Egemen Devlet, Kozmopolitan Siyaset ve Evrensellik/Farklılık”, Uluslararası Hukuk ve Politika, 8 (32), 2012, (p. 1–41).
- AKBAY, Muvaffak, “Kelsen’in Hukuk ve Devlet Teorisi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Vol. 4, 1947, (p. 48–73).
- AKTAŞ, Sururi, “Pozitivist Hukuk Kavramı Üzerine Eleştirisel Bir Refleksiyon”, Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, 4 (1-2), 2000, (p. 257-274).
- ARAL, Vecdi, “Kelsen’in Hukuk Anlayışı”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 34(1-4), 1969, (p. 513-552).
- ARI, Tayyar, Uluslararası İlişkiler Teorileri-Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013.
- ARSAVA, Fusun, “Uluslararası Hukukta Güç ve Hukuk İlişkisi”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD), 3 (10), 2012, (p. 351–380).
- BAŞER, Murat, İnsancıl Hukuk-Yeni Savaşlar, Yapısal Sorunlar ve Korunmayan İnsan Hakları, Gazi Kitabevi, Ankara, 2014.
- BERNSTORFF, Jochen von, The Public International Law Theory of Hans Kelsen, Cambridge University Press, New York, 2010.
- BENOIST, Alain de, Carl Schmitt Today: Terrorism, ‘Just’ War, and the State of Emergency, Arktos, London, 2013.
- BEZEMEK, Christoph, “Pure Formalism? Kelsenian Interpretative Theory Between Textualism and Realism”, Hans Kelsen in America- Selective Affinities and the Mysteries of Academic Influence, (ed. D. A. Jeremy Telman), Springer International Publishing, Switzerland, 2016, (p. 249–264).
- BOBBIO, Norberto, “Kelsen ve Hukukun Kaynakları”. Devlet Kuramı, (der. Cemal Baki Akal), Dost Kitabevi, Ankara 2013, (p. 459–469).
- BROWN, Chris, International Relations Theory: New Normative Approaches, Harvester Wheatsheaf., Hertfordshire, 1992.

- CHIMNI, B. S., *International Law and World Order: A Critique of Contemporary Approaches*, Sage Publications, Londra, 1993.
- COKER, Christopher, "The United States and the Ethics of Post-Modern War". *Ethics and Foreign Policy*, (ed. Karen E. Smith / Margot Light), Cambridge University Press, 2004, (p. 147–167).
- COVELL, Charles, *Kant and the Law of Peace: A Study in the Philosophy of International Law and International Relations*, Macmillan Press, London, 1998.
- ÇELEBİ, Hürkan; Özdemir, Ali Murat, "Uluslararası Hukukta Eleştirel Yaklaşımlar". *Uluslararası İlişkiler*, 7 (25), 2010, 69–90.
- DAGDELEN, İlhan, "Devlet Bilimi Metodolojisi -Hans Kelsen'in Saf Hukuk Kuramı ve Devlet Anlayışı", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 2004, (p. 1–44).
- DAĞI, İhsan D. "Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları", *Devlet, Sistem, Kimlik-Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, (ed. Atila Eralp), İletişim Yayınları, Ankara, 2003, (p. 185–226).
- DALAR, Müge, "Yeni Savaşlar Yeni Mi?: Schmitt ve Kelsen Bağlamında Bir Değerlendirme", *Mülkiye Dergisi*, 38 (3), 2014, (p. 7–28).
- DEAN, Mitchell, "A Political Mythology of World Order: Carl Schmitt's Nomos", *Theory, Culture and Society*, 23 (1), 2006, (p. 1–22).
- DEVECİ, Cem, "Faşizmin Yorumlanması ya da Carl Schmitt'in Saf Siyaset Kuramı", *Liberalizm, Devlet, Hegemonya*, (der. Fuat Keyman), Everest Yayınları, İstanbul, 2002, (p. 32–87).
- DEVECİ, Cem, "Kant'ın Tarihe Bakışı: Yol Gösteren Tasarımlar Olarak İlerleme ve Barış", *Varlık Dergisi*, 1166, 2004, (p. 21–25).
- DİKEN, Bülent ve Laustsen, Carsten Bagge, "7-11, 9/11, and Postpolitics", *Alternatives: Global, Local, Political*, Vol. 29 (1), 2004, (p. 89–113).
- ERSKINE, Toni, "Normative International Relations Theory", *International Relations Theories*, (ed. Tim Dunne, Milja Kurki / Steve Smith) Oxford University Press, 2013, (p. 36–58).
- ESLAVA, Luis, Pahuja, Sundhya, "Beyond the (Post) Colonial: TWAIL and the Everyday Life of International Law", *Verfassung und*

- Recht in Übersee / Law and Politics in Africa, Asia and Latin America, 45 (2), 2012, (p. 195–221).
- FALK, Richard, “The World Court’s Achievement”, The American Journal of International Law, Vol. 81 (1), 1987, (p. 106–112).
- FALK, Richard, “Reflections on Democracy and the Gulf War”, Alternatives, Vol.16 (2), 1991, (p. 263–274).
- FALK, Richard, Human Rights Horizons The Pursuit of Justice in a Globalizing World, Routledge, 2000.
- FITZPATRICK, Peter, “‘Gods would be needed...’: American Empire and the Rule of (International) Law”, Leiden Journal of International Law, 16 (3), 2003, 429–466.
- FROST, Mervyn, Towards a Normative Theory of International Relations: A Critical Analysis of the Philosophical and Methodological Assumptions in the Discipline with Proposals Towards a Substantive Normative Theory, Cambridge University Press, 1986.
- GALLIE, Walter B., Philosophers of Peace And War: Kant, Clausewitz, Marx, Engels and Tolstoy, Cambridge University Press, New York, 1978.
- GALLIE, Walter B., “Kant: Ebedi Barış Üzerine”, (der. Faruk Yalvaç), Uluslararası İlişkiler ve Siyasal Düşünce, Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul, 2015, (p. 267–290).
- GERHARDT, Völker, “Eleştirel Bir Politika Teorisi: Kant’ın Ebedi Barış Taslağı Üstüne”, (çev. Hakan Çörekçioğlu), Kant Felsefesinin Politik Evreni, (der. Hakan Çörekçioğlu), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- GOTTFRIED, Paul Edward, Carl Schmitt: Politics and Theory, Greenwood Press, New York, 1990.
- GÖZLER, Kemal, Anayasa Normlarının Geçerliliği Sorunu, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1999.
- GROTIUS, Hugo, Savaş ve Barış Hukuku, (çev. Seha L. Meray), Say Yayınları, İstanbul, 2011).
- GÜRİZ, Adnan, Hukuk Felsefesi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014.

- HOFFMAN, Mark J., “Normative Approaches”, *International Relations: A Handook of Current Theory*, (ed. Margot Light and A. J. R. Groom), Frances Pinter Limited, London, 1985, (p. 27–46).
- HÖFFE, Otfried, “Uluslararası Hukuk Topluluğunun Teorisyeni Olarak Kant”, (çev. Hakan Çörekçioğlu), *Kant Felsefesinin Politik Evreni*, (der. Hakan Çörekçioğlu), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- KALYVAS, Andreas, *Democracy and the Politics of the Extraordinary: Max Weber, Carl Schmitt, and Hannah Arendt*, Cambridge University Press, New York, 2008.
- KANT, Immanuel, *The Metaphysics of Morals*, (çev. Mary Gregor), Cambridge University Press, New York, 1991.
- KARABÖCEK, Can, “Carl Schmitt: Modern Devlet Düşüncesinde Şeytanın Avukatı”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 21, 2012, (p. 219–234).
- KAYA, Funda Gürsoy, *Felsefe ve Teolojinin Kavşağında Schmitt ve Strauss’ta “Politik Olan”*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- KELSEN, Hans, *General Theory of Law and State*, (çev. Anders Wedberg), Harvard University Press, Massachusetts, 1949.
- KELSEN, Hans, *Principles of International Law*. Rinehart, New York, 1952.
- KELSEN, Hans, *Instrodution to the Problems of Legal Theory*, (ed. Bonnie Litschewski Paulson / Stanley L. Paulson), Clarendon Press, New Jersey, 1992.
- KELSEN, Hans, *Pure Theory of Law*, (çev. Marx Knight), The Lawbook Exchange, New Jersey, 2005.
- KELSEN, Hans, “Saf Hukuk Kuramı: Devlet ve Hukuk Özdeşliği”. *Devlet Kuramı*, (der. Cemal Baki Akal), Dost Kitabevi, Ankara, 2013, 425–456.
- KOSKENNIEMI, Martti, *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*, Cambridge University Press, 2005.
- KOSKENNIEMI, Martti, “‘The Lady Doth Protest Too Much’ Kosovo, and the Turn to Ethics in International Law”, *The Modern Law Review*, 65 (2), 2002, (p. 159–175).

- MALANCZUK, Peter, Akehurst's Modern Introduction to International Law, Routledge, London, 1997.
- MCCORMICK, John P., "Carl Schmitt's Europe: Cultural, Imperial And Spatial Proposals For European Integration, 1923–1955", Darker Legacies of Law in Europe: The Shadow of National Socialism and Fascism over Europe and its Legal Traditions, (ed. Christian Joerges / Navraj Singh Ghaleigh), Hart Publishing, Oxford, 2003, (p. 133–142).
- MERTENS, Thomas, "From 'Perpetual Peace' to 'The Law of Peoples': Kant, Habermas and Rawls on International Relations", Kantian Review, Vol. 6, 2002, (p. 60–84).
- MORGAN, Edward M., "International Law in a Post-Modern Hall of Mirrors: International Legal Structures, by David Kennedy", Osgoode Hall Law Journal, Vol. 26 (1), 1988, (p. 207–233).
- MORGENTHAU, Hans, Politics Among Nations: The Struggle For Power And Peace, Peking University Press, Beijing, 1997.
- OĞUZ, M. Cem, "Romantizm ve Carl Shmitt'de Desizyonizm Fikri", Günümüzde Yeni Siyasal Yaklaşımlar: Eleştiriler-Farklılıklar-Çözüm Arayışları, (ed. Hilal Onur İnce), Doğu-Batı Yayınları, Ankara, 2010, (p.49–91).
- ÖZDEMİR, Ali Murat, Güç, Buyruk, Düzen, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011.
- ÖZKAN, Işıl, Hukukun Küreselleşmesi ve Ulusötesi Hukuk, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- POLAT, Necati, Ahlak, Siyaset, Şiddet-Bir Kuram Olarak Uluslararası Hukuk, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- RIGAUX, Frnçois, "Kelsen ve Uluslararası Hukuk", (çev. E. Başkaracaoğlu), İÜHFM, 65 (1), 2007, 377–412.
- SANDS, Phillipe, Lawless World: Making and Breaking Global Rules, Penguin Books, London, 2005.
- SCHMITT, Carl, The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum, Telos Press Publishing, New York, 2006.
- SCHMITT, Carl, Writings on War, (çev. Timothy Nunan), Polity Press, UK, 2011.

- SCHMITT, Carl, Siyasal Kavramı, (çev. Ece Göztepe), Metis Yayınları, İstanbul, 2012.
- SCHMITT, Carl, Siyasal İlahiyat, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2014.
- SCHMITT, Carl, Partizan Teorisi: Siyasal Kavramı Üzerine Bir Arasöz, (çev. Sibel Bekiroğlu), Nika Yayınevi, Ankara, 2017.
- SPAIN, Anna, “Deciding to Intervene”, Houston Law Review, 51 (847), 2014, (p. 847–911), <https://ssrn.com/abstract=2410684>.
- THOMSON, Kenneth W., “Normative Theory in International Relations”, Journal of International Affairs, 1967, 21 (2), (p. 278–292).
- TORUN, Yıldırım, Hugo Grotius’un Hukuk ve Siyaset Felsefesi, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005.
- UZUN, Ertuğrul, “Hukukun Saf Kuramı-Okuma Notları”, Hukuk Kuramı, 1 (5), 2014, (p. 52–63).
- VERGİN, Nur, Siyasetin Sosyolojisi, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- WOOD, Allen W., Kant, (çev. Aliye Kovanlıkaya), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009.